

**NORRLANDS
ARBETSKRAFTS-
BALANS**

Ingvar Svennilson

INDUSTRIENS UTREDNING SINSTITUT

NÅGRA GRUNDDRAG I
NORRLANDS
ARBETSKRAFTSBALANS

av INGVAR SVENNILSON

STOCKHOLM 1946.

UPPSALA 1946

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

Innehåll

	Sid.
I. Problemställningen	7
Allmänna synpunkter.....	7
Befolkningens rörlighet.....	8
Undersökningens uppläggning.....	14
II. Förskjutningar i den norrländska arbetskraftsbalansen under de senaste årtiondena	17
Den produktiva befolkningens utveckling.....	17
Jord- och skogsbruksbefolkningen.....	19
Stadsnäringarnas befolkning.....	24
III. Sysselsättningen i Norrland före kriget	35
IV. Den framtida befolkningsutvecklingen i Norrland och övriga Sverige	40
V. Några grunddrag i Norrlands framtida arbetskraftsbalans	47
VI. Sammanfattning	60
<i>Bilaga. Den arbetsföra befolkningen i Norrland och dess fördelning på jordbruk och stadsnäringar av fil. lic. Gösta Ahlberg</i>	65

Tabeller och diagram

Tabell 1. Utflyttning åren 1921—1930 per 1 000 invånare i olika typer av kommuner.....	11
» 2. Utflyttning åren 1930—1939 per 1 000 invånare år 1940	12
» 3. Ökning av den produktiva befolkningen 1910—1940 i procent	20
» 4. Den norrländska skogsindustriens produktion 1911—1939	22
» 5. Tillväxten av den produktiva befolkningen och av sysselsättningen i industrien.....	25
» 6. Industriens investeringar i Norrland åren 1937—1943 ..	31
» 7. Skogsarbetarnas medelförtjänst per dag.....	33

	Sid.
Diagram 1. Norrlands befolkning i produktiv ålder (15—65 år) 1910—1940	18
» 2. Den relativa industrialiseringsgraden i Norrland ..	27
» 3. Antalet yrkesutövare i hela riket och Norrland år 1940	36
» 4. Ökningen av den arbetsföra befolkningen (åldrarna 15—65 år) i Norrland och övriga Sverige per 10-års- perioder 1910—1960 ¹	41
5. Ökningen av den arbetsföra befolkningen (åldrarna 15—65 år) i Norrlandsläna per 10-årsperioder 1910 —1960	42
» 6. Jordbrukets och stadsnäringarnas befolkning i åld- rarna 15—65 år 1910—1960	45
» 7. Arbetskraftsbalansen för Norrland 1940—1960. Män	48
» 8. Arbetskraftsbalansen för Norrland 1940—1960. Kvin- nor	49
» 9. Arbetskraftsbalansen för de norrländska läna 1940 —1960. (Rationaliseringstakt för jordbruket: 0 %.)	50—51
» 10. Arbetskraftsbalansen för de norrländska läna 1940 —1960. (Rationaliseringstakt för jordbruket: 1 %.)	52—53
» 11. Arbetskraftsbalansen för de norrländska läna 1940 —1960. (Rationaliseringstakt för jordbruket: 2 %.)	54—55

Föreliggande arbete har ursprungligen planlagts som ett led i den inom Industriens Utredningsinstitut utförda norrlandsutredningen. Tanken har varit att det skulle bilda ett komplement till de samtidigt utförda undersökningarna angående skogarnas avkastning och industriens utveckling i Norrland. Det har sedermera visat sig sammanfalla med den ställiga norrlandskommitténs intressen att få undersökningen utförd som ett underlag för dess bedömning av olika norrländska problem.

För att komma till större klarhet om den framtida norrländska arbetskraftsbalansen fordras en rad kompletterande utredningar, framför allt angående betingelserna för näringslivets utveckling. Inom en icke avlägsen framtid bör man även ha tillgång till färskare, mera ingående och tillförlitliga uppgifter angående den norrländska befolkningens sysselsättning. Det har emellertid ansetts vara av värde att nu framlägga de resultat, som kunnat uppnås på basis av förefintligt material. Framställningen får dessutom måhända ett visst värde som ett försök att visa, hur undersökningar av detta slag kunna genomföras för olika regioner inom landet. Sådana undersökningar komma att bli av särskild betydelse, när det gäller att i en tid av knapphet på arbetskraft bedöma näringslivets lokala utveckling.

I. Problemställningen

Allmänna synpunkter

Det ekonomiska huvudproblemet för Norrland, liksom för andra landsdelar, kan formuleras så: Hur skall man kunna finna en lönande sysselsättning för den där bosatta befolkningen? Så formulerat är emellertid problemets innebörd i två avseenden obestämd. För det första: vad skall i detta sammanhang menas med en lönande sysselsättning? För det andra: hur stor befolkning skall man räkna med i framtiden blir bosatt i Norrland?

Dessa båda frågor ange två vägar, på vilka man kan närma sig frågan om lönande sysselsättning för Norrlands befolkning, nämligen vad man skulle kunna kalla en »*näringsekonomisk*» och en »*befolkningspolitisk*».

Vid en ensidigt näringsekonomisk diskussion av den framtida sysselsättningen i Norrland skulle man endast utgå ifrån möjligheterna att i Norrland finna lönande sysselsättningsobjekt. Arbetskraften skulle betraktas som fullt rörlig, så att dess lokala fördelning fullkomligt kunde anpassas efter inom olika delar av landet föreliggande produktionsmöjligheter.

Vid en sådan problemställning skulle sålunda frågan om den lokala tillgången på folk och prognosen rörande dess framtida utveckling helt förlora sin betydelse. Man skulle endast ha anledning att ta i betraktande landets hela tillgång på folk i arbetsför ålder. En avvägning skulle ske mellan olika mer och mindre lönande sysselsättningar inom och utom Norrland. Endast vid en riklig förekomst av lönande arbetstillfällen inom

Norrland skulle man ha anledning räkna med en stor framtida norrländsk befolkning. En viss ökning av denna befolkning skulle endast komma i fråga, om de sist tillkommande nya arbetstillfällena vore mera lönande än de, som fölle bort i övriga Sverige. Alla sysselsättningar inom landet, som fölle under en viss gräns i fråga om lönsamhet, skulle sålunda elimineras. Vid en sådan avvägning mellan olika sysselsättningar skulle nationalinkomsten tydligen nå sitt maximum.

Även om detta näringsekonomiska betraktelsesätt måste bilda ett väsentligt inslag i det norrländska sysselsättningsproblemet, blir dock synpunkten i hög grad ensidig. Man kan möjligen säga, att den bör vara vägledande som målsättning för Norrlandspolitiken på mycket lång sikt, eftersom i längden en omflyttning av befolkningen mellan olika landsdelar bör kunna komma till stånd. Och eftersom den ekonomiska politiken även under de år, som man nu med någon större säkerhet kan överblicka — säg de närmaste tio à tjugo åren — i hög grad för sin allmänna inriktning blir beroende av uppfattningen om de mera långsiktiga utvecklingsmöjligheterna, måste dessa näringsekonomiska synpunkter komma att spela en stor roll vid diskussionen av de norrländska sysselsättningsproblemen. Men på kortare sikt och även under en så lång period som tio à tjugo år kan man icke bortse från den grad av trögrörlighet, som kännetecknar ett områdes befolkning. Med hänsyn därtill måste man närma sig det norrländska sysselsättningsproblemet även från befolkningspolitiska utgångspunkter.

Befolkningens rörlighet

Erfarenheten visar, att befolkningens benägenhet att flytta mellan olika landsdelar är i viss grad begränsad. Större rörlighet kännetecknar i regel endast befolkningen i vissa yngre åldersgrupper. Bland de faktorer, som binda befolkningen till det område, där de äro bosatta, kunna främst nämnas ägande-

rätt till jord och bostäder, familjeband, utbildning, vanor och traditioner.

Det finns anledning räkna med, att en sådan bundenhet i särskilt hög grad gör sig gällande för stora delar av Norrlands befolkning: Man kan här peka på jordens långt drivna uppstyckning på mindre enheter med ett motsvarande stort antal självständiga företagsägare. En allmän iakttagelse från hela rikets jordbruk är att företagarbefolkningen kännetecknas av en mindre rörlighet än arbetarbefolkningen. För dessa båda befolkningsgrupper har under åren 1931—1940 nettoförlusten per 1 000 av motsvarande befolkning varit av följande storlek:¹

	M ä n		K v i n n o r	
	Företagare- befolkning	Arbetarebe- folkning	Företagare- befolkning	Arbetarebe- folkning
Dalarne och Norrland	30	79	71	167
Hela riket	43	229	80	302

Dessa beräkningar visa, att det norrländska jordbrukets företagarebefolkning i likhet med hela rikets kännetecknats av en relativt låg rörlighet. Arbetarebefolkningens rörlighet har varit mer än dubbelt så stor, även om den — särskilt vad gäller den manliga befolkningen — varit väsentligt lägre än inom riket i övrigt.

I riktning mot en begränsad rörlighet bör även verka den större ensidigheten hos näringslivet och därmed också hos yrkesinriktningen, framför allt inom skogs- och jordbruksbygderna men även inom industriområdena; den bristande förtrogenheten med andra yrken bör verka återhållande på befolkningens benägenhet att söka sig till sysselsättningar inom andra delar av näringslivet och därmed även på dess rörlighet. Man kan vidare peka på den av klimatet delvis bestämda

¹ H. Hyrenius, Jordbrukets framtida tillgång på arbetskraft. S. O. U. 1944: 65, s. 52 ff.

speciella organisationen av arbetslivet i det norrländska skogs- och jordbruket, med dess egenartade säsongväxlingar och gestaltning av arbetsförhållandena i övrigt — allt förhållanden, som böra försvåra en anpassning till arbetsmiljön inom andra delar av landet. Slutligen kan man peka på, att befolkningen inom den norrländska skogsbygden ofta saknar de sociala och kulturella kontakter, som kunna verka befrämjande på dess rörlighet.

Den relativt låga lokala rörligheten hos Norrlands befolkning, särskilt i de nordligare länen och inom den egentliga jord- och skogsbruksbygden, har statistiskt bekräftats genom olika undersökningar.

Vad gäller omflyttningen *mellan olika län*, framgår av en undersökning, utförd vid Stockholms Högskolas Socialvetenskapliga Institut, att år 1930 av rikets befolkning mer än 1/5 var bosatt i annat län än sitt födelseän.¹ Motsvarande tal för de norrländska länen ligga, som framgår av nedanstående diagram, genomgående lägre än riksmedeltalet, och sjunka för de nordligare och längre inåt landet belägna länen. Vid alla jämförelser av detta slag, måste dock hänsyn tagas därtill, att utflyttningstalet bör tendera att bli lägre för större geografiska områden vid samma grad av rörlighet, uttryckt i genomsnittliga flyttningsavståndet för hela befolkningen inom området i fråga. Detta förhållande bör tendera att sänka talet för de större nordligare länen.

Procent av den i olika län födda befolkningen, som år 1930 var bosatt i annat län.

Gävleborgs län	18,2 %
Jämtlands »	14,5 »
Västernorrlands län	15,8 »
Västerbottens »	11,4 »
Norrbottnens »	9,4 »
Riket	21,6 »

¹ Population Movements and Industrialization. Stockholm Economic Studies No. 10. Stockholm 1941.

Samma tendens till en mindre rörlighet inom Norrland och särskilt dess nordliga och inre delar framträder även vid de undersökningar som företagits av flyttningarna från olika kommuner.¹ En sådan undersökning för 1920-talet har givit det resultat, som angivits i *tab. 1*. Med de reservationer, som ovan anförts till ett sådant mått på befolkningens rörlighet, kan ur tabellen utläsas, att befolkningen i Norrland utanför städerna, särskilt vad gäller de rena jordbrukskommunerna, är väsentligt mindre rörlig än i övriga Sverige, att rörligheten för Norrlands stadsbefolkning endast ligger obetydligt under riksmedeltalet, att rörligheten är lägst i de rena jordbrukskommunerna och att den är lägst i de nordligare länen.

Tab. 1. Utflyttningen åren 1921—30 per 1 000 invånare i olika typer av kommuner.

	Landskommuner			Städer (exkl. Stockholm)	Stockholm
	Jordbruks-	Blandade	Industri-		
Gävleborgs län	35,9	37,3	39,9	74,3	
Västernorrlands län	39,5	46,6	42,2	76,5	
Jämtlands län	32,6	43,1	62,3	82,6	
Västerbottens län	27,9	35,8	26,4	83,2	
Norrbottnens län	23,5	34,5	40,9	62,5	
Hela riket	65,5	60,9	63,9	84,4	170,8

En motsvarande undersökning för perioden 1930—1939 har utförts på uppdrag av den nu arbetande statliga norrlandskommittén (*tab. 2*). De enheter, som i detta fall studerats, ha varit kyrkobokföringsdistrikt, vilka omfatta hela kommuner eller delar därav. Dessa distrikt ha indelats i följande grupper:

¹ a. a. Kommunerna ha klassificerats efter fördelningen av realförmögenheten på jordbruks- och andra fastigheter:

	Jordbruksfastigheternas andel
Jordbrukskommuner	> 85 %
Blandade kommuner	65—85 %
Industrikommuner	< 65 %

- A = Distrikt med mer än 75 % jordbruksbefolkning
 B = » » 75—50 % »
 C = » » mindre än 50 % »
 D = » där bebyggelsen till mer än 2/3 är agglomererad.
 St. = Städer.

Då det här i viss utsträckning är fråga om mindre enheter, borde man vid oförändrad rörlighet hos befolkningen i detta material finna högre tal för flyttningsfrekvensen. Uppgifterna tyda dock snarast på en i jämförelse med 1920-talet relativt oförändrad benägenhet att flytta såväl på den rena landsbygden som i städerna. Man har därför anledning räkna med att rörligheten från kommun till kommun hos den norrländska befolkningen utanför städerna alltjämt varit väsentligt lägre än i övriga Sverige. Skillnaderna mellan olika delar av Norrland i fråga om den interkommunala rörligheten äro av liknande slag som under 1920-talet.

Tab. 2. Utflyttning åren 1930—1939 per 1 000 invånare år 1940.

Kommuntyp	A	B	C	D	St.	Samtliga
Gävleborgs län	40,4	49,2	52,6	47,7	61,8	52,4
Västernorrlands län	40,8	44,8	50,3	51,6	84,2	52,5
Jämtlands län	31,1	50,4	61,1		75,0	46,6
Västerbottens län	27,6	41,5	46,1	24,7	73,3	38,3
Norrbottens län	24,8	25,5	50,9	34,7	70,1	36,1
Norrland	31,4	41,7	51,7	44,1	70,5	45,8

Alla de faktorer, som begränsa den norrländska befolkningens rörlighet, kunna påverkas genom förbättrade kommunikationer, yrkesutbildning, upplysningsverksamhet och en social och kulturell standardhöjning. Men de komma säkerligen under de närmaste tio à tjugo åren alltjämt, ehuru i avtagande grad, att sätta sin prägel på den norrländska befolkningens

rörlighet. Den med äganderätten till jord och bostäder förknippade trögrörligheten kan sannolikt endast gradvis förändras och kan på vissa områden komma att förstärkas, i den mån standardhöjningen tar sig uttryck i anskaffandet av egna hem.

Befolkningens lokala omflyttningar kunna dock ej betraktas enbart ur synpunkten av den enskildes benägenhet att flytta. Även samhällets socialt motiverade befolkningspolitik måste föras in som en faktor i problemet. Denna politik kan innebära, att åtgärder vidtagas för att direkt befrämja en utflyttning från en ort, där tillgången på lönande sysselsättningsmöjligheter minskats. Men en motsatt politik kan bli motiverad, om en snabb »avfolkning» av ett område anses komma att skapa svårigheter. En snabb »avfolkning» kan främst komma att gå ut över den yngre befolkningen eller ensidigt över den kvinnliga befolkningen, och därigenom kunna uppstå disproportioner i befolkningens sammansättning, som ur sociala synpunkter kunna te sig olyckliga. En snabb avfolkning av en ort kan även medföra en förstörelse av de värden, som skapats genom ortens bebyggelse. Åtgärder kunna då anses vara motiverade för att bereda befolkningen sysselsättning på orten, även om man därvid måste sträcka sig ned till mindre lönande »företag».

En naturlig utgångspunkt vid sidan av den näringsekonomiska blir ur här anförda synpunkter att undersöka storleken och sammansättningen av den nu i Norrland bosatta befolkningen samt de förändringar, som kunna beräknas äga rum genom dess naturliga utveckling. De näringsekonomiska och befolkningspolitiska synpunkterna måste emellertid kombineras, när det gäller att slutgiltigt ta ställning till de norrländska sysselsättningsproblemen. Hur diskussionen därvid bör läggas upp blir i hög grad beroende av de praktiska framkomstmöjligheterna.

Undersökningens uppläggning

För olika delar av Norrland kan liksom för hela landet uppställas en relativt säker prognos för den produktiva befolkningen femton år framåt i tiden, under förutsättning att inga lokala omflyttningar äga rum. Att ytterligare utveckla denna prognos genom att på vanligt sätt göra antaganden om befolkningens benägenhet att flytta, utan hänsyn tagen till de ekonomiska förutsättningarna inom näringslivet, torde vara ganska meningslöst. Även om, som ovan antytts, man skulle kunna tala om en viss grad av trögrörlighet hos befolkningen, betingad av dess levnadsförhållanden, så blir givetvis omflyttningens absoluta nivå i sista hand beroende av tillgången på arbete och lönen för detta inom olika näringsområden inom och utom Norrland. För att komma ett steg vidare måste diskussionen därför föras över på frågan om den ekonomiska utvecklingen inom olika näringsgrenar inom och utom Norrland. Svårigheterna att för denna sida av problemet uppställa en prognos, äro — i jämförelse med beräkningar rörande befolkningens naturliga tillväxt — stora och delvis oöverstigliga. Den framtida tillgången på lönande sysselsättningar inom olika näringsgrenar blir ju i hög grad beroende av sådana icke förutsebara faktorer som teknisk utveckling och prisförändringar, betingade av marknadsläget inom och utom landet. Man tvingas därför att i denna del begränsa diskussionen till vissa huvudproblem rörande befolkningens fördelning på olika näringsområden.

Ett grundläggande problem för framtiden är utan tvivel *befolkningens fördelning mellan skogs- och jordbruk å ena sidan samt å andra sidan övriga näringsgrenar*, d. v. s. industri, hantverk, handel, samfärdsel, allmän tjänst och fria yrken, vilka med en sammanfattande term kunna betecknas som *stadsnäringsar*.¹

Till jord- och skogsbruk kunna i Norrland hänföras omkring

¹ Jfr G. Ahlberg och I. Svännilsson, Sveriges arbetskraft och den industriella utvecklingen. Industriens Utredningsinstitut. Sthlm 1946.

46 % av dess manliga och 40 % av dess kvinnliga befolkning i produktiv ålder. Icke mindre än en fjärdedel av landets jordbruksbefolkning är bosatt i Norrland. Förändringarna av sysselsättningsmöjligheterna inom detta område genom rationalisering eller av andra skäl bli därför i hög grad utslagsgivande för tillgången på arbetskraft på andra områden av näringslivet inom och utom Norrland. Sysselsättningen inom skogs- och jordbruk är ju i hög grad knuten till de förefintliga skogs- och jordbruksarealerna. Basen för denna del av näringslivet är sålunda till sin omfattning given och relativt goda möjligheter böra föreligga att bedöma de framtida sysselsättningsmöjligheterna på detta område. Hänsyn får därvid icke endast tagas till de framtida förutsättningarna för produktionen utan även till den framtida jord- och skogspolitiken, sådan denna gestaltar sig för hela riket.

Stadsnäringarnas utvecklingsmöjligheter äro långt svårare att förutsäga. Utvecklingen blir här beroende såväl av framtida tekniska förändringar som av inhemska och utländska marknadsförhållanden. Sådana förändringar kunna exempelvis i hög grad förskjuta förhållandet mellan industriens tillväxt i Norrland och övriga Sverige. Det synes därför vara lämpligt att i en arbetskraftsbalans för Norrland som en restpost betrakta den arbetskraft, som kan komma att stå till förfogande för sysselsättning utanför det norrländska skogs- och jordbruket, sålunda antingen inom de norrländska stadsnäringarna eller inom näringslivet söderut.

Vid diskussionen av befolkningens fördelning mellan jord- och skogsbruk samt stadsnäringar måste givetvis utvecklingen i Norrland ställas i samband med utvecklingen inom landet i övrigt. Det är sålunda å ena sidan naturligt att räkna med att utvecklingen inom jordbruket i Norrland och speciellt dess anspråk på arbetskraft måste ses i samband med motsvarande utvecklingstendenser inom övriga Sverige. På samma sätt ter det sig naturligt att inordna de norrländska stadsnäringarnas

framtida befolkning i en allmän diskussion rörande den framtida svenska arbetskraftsbalansen.

Gången i den följande framställningen med utgångspunkt från här angiven frågeställning blir sålunda följande:

1. En översikt av balansen mellan tillgången på arbetskraft i Norrland och sysselsättningen av denna under de senaste årtiondena.

2. En jämförelse mellan befolkningsutvecklingen i de norrländska länen och i övriga Sverige.

3. En översikt över den framtida svenska arbetskraftsbalansen: jordbruk/skogsbruk — stadsnäringar.

4. Beräkningar rörande sysselsättningen i det norrländska skogs- och jordbruket. I avvaktan på noggrannare undersökningar få sådana beräkningar preliminärt ske enligt olika alternativ.

5. Beräkningar rörande arbetskraftstillgången utanför det norrländska skogs- och jordbruket. Olika alternativ kunna därvid uppställas beträffande sysselsättningen inom de norrländska stadsnäringarna, respektive sysselsättningen i övriga delar av landet.

II. Förskjutningar i den norrländska arbetskraftsbalansen under de senaste årtiondena

Den produktiva befolkningens utveckling

Norrlands befolkning i produktiv ålder, här räknat från 15 till 65 år, har under de senaste årtiondena befunnit sig i snabb tillväxt. Under perioden 1910—1940 växte antalet män med 42 % och antalet kvinnor med 36 %. Utvecklingen inom olika län framgår av *diagram 1* (enligt tabell i bilagan sid. 65). Diagrammet visar, att stegringen varit relativt jämn under de olika årtiondena, att tillväxten av befolkningen varit snabbast för de nordligast belägna länen samt att tillväxten av den kvinnliga befolkningen genomgående varit något långsammare än av den manliga. Tillväxten är störst i Västerbottens län med 65 % för männen och 56 % för kvinnorna och lägst i Gävleborgs och Västernorrlands län med 31 och 32 % för männen samt 25 och 26 % för kvinnorna.

Stegringen av den produktiva befolkningen har kommit till stånd, trots att samtliga norrländska län under de berörda årtiondena uppvisat ett betydande utflyttningsöverskott. Flyttningsförlusten genom utvandring från Norrland till övriga riket eller utomlands var för alla åldrar av följande storlek:¹

¹ Utredning angående Norrlands näringsliv. S. O. U. 1943: 39, s. 59.

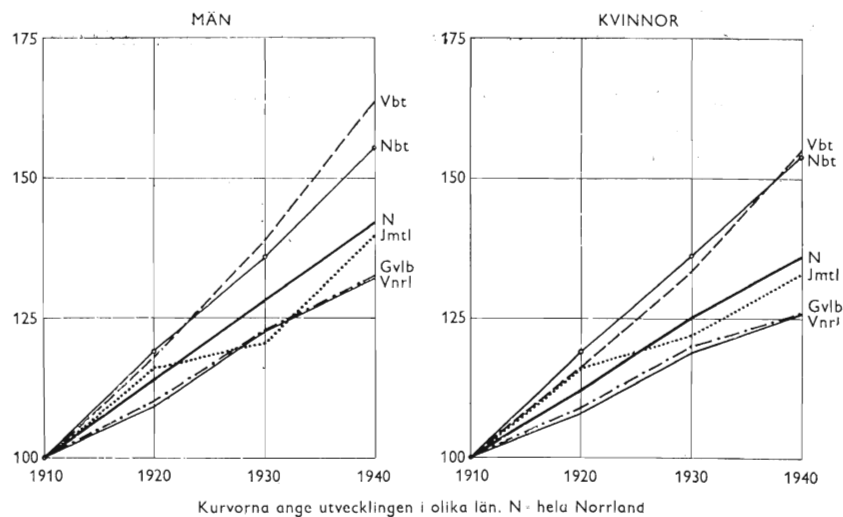

Diagram 1. Norrlands befolkning i produktiv ålder (15-65 år) 1910-1940. Index: 1910 = 100.

	1911-20	1921-30	1931-40
Gävleborgs län	- 11 000	- 7 000	- 13 000
Västernorrlands län	- 12 000	- 8 000	- 14 000
Jämtlands län	+ 2 000	- 10 000	- 2 000
Västernorrlands län	- 3 000	- 3 000	- 4 000
Norrbottnens län.....	- 4 000	- 10 000	- 7 000
Norrland.....	- 29 000	- 38 000	- 40 000

Nettoförlusten genom utflyttning har varit större för kvinnor än för män.

Utvecklingen av den produktiva befolkningen i Norrland har i huvudsak varit parallell med utvecklingen i riket i övrigt. Norrlands andel av Sveriges samlade tillgång på arbetskraft var år 1910 omkring 1/6. Av den ökning med omkring 1 miljon av befolkningen i produktiv ålder, som ägt rum sedan dess, har likaså ungefär 1/6 bosatt sig i Norrland. Norrlands andel av befolkningen i produktiv ålder har sålunda i huvudsak förblivit oförändrad.

På vilka områden av Norrlands näringsliv ha nu dessa stora tillskott av arbetskraft absorberats?

Jord- och skogsbruksbefolkningen

Inom övriga Sverige har under den behandlade perioden sysselsättningen inom jordbruket gått relativt snabbt tillbaka. Minskningen av jordbruksbefolkningen i produktiv ålder uppgår enligt uppskattning i bilagan till drygt 1/10 för männen och närmare 1/4 för kvinnorna. Samtidigt ha inom stadsnäringarna funnit sysselsättning icke blott den inom jordbruket frigjorda arbetskraften utan även hela befolkningstillskottet, inklusive invandringen från Norrland. Stegringen av befolkningen i produktiv ålder inom dessa näringar har fortskridit i relativt jämn takt och uppgår för hela perioden 1910—1940 till omkring 77 respektive 70 % för män och kvinnor. Utvecklingen av industrien har därvid stått i centrum för expansionen, men samtidigt ha även övriga stadsnäringar — hantverk, handel, samfärdsel, allmän tjänst och fria yrken — utvecklats under den kombinerade industrialiserings- och urbaniseringsprocessen.

I Norrland har, som ovan framhållits, tillväxten av den totala produktiva befolkningen varit lika snabb, men förändringarna i dess sysselsättning ha i väsentlig grad varit av annan karaktär.

Jordbruket »med binäringar» intar en mera framträdande plats i Norrlands näringsliv än inom övriga Sverige. Medan icke mindre än 1/4 av rikets hela jordbruksbefolkning i produktiv ålder är bosatt i Norrland, är motsvarande andel för stadsnäringarna mindre än 1/7. Det erbjuder betydande svårigheter att göra en mera noggrann uppskattning av sysselsättningen inom det norrländska jord- och skogsbruket och dess förändringar. Alla uppgifter peka emellertid i samma riktning: i motsats till i övriga Sverige har Norrlands jord- och skogsbruksbefolkning under de senaste årtiondena icke minskats

Tab. 3. Ökning av den produktiva befolkningen 1910—1940 i procent.

	Jord- och skogsbruk		Stadsnäringar	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Gävleborgs län	17	3	41	38
Västernorrlands län	8	— 3	57	50
Jämtlands län	21	5	91	83
Västerbottens län	33	19	138	136
Norrbottens län	36	13	81	111
Norrland	22	6	66	67
Övriga Sverige	—11	—24	77	70

utan stigit, låt vara i relativt långsam takt. Därpå tyda folkräkningarnas uppgifter om antalet yrkesutövare inom jordbruket. Gränsen i folkräkningarna mellan yrkesutövare inom jordbruket och jordbruksbefolkning i övrigt har emellertid successivt förskjutits och är ju även i praktiken flytande. En mera rättvisande bild av utvecklingstendenserna torde därför erhållas genom en jämförelse av jordbruksbefolkningen i produktiv ålder. En uppskattning av dess förändringar i olika län har redovisats i bilagan och lagts till grund för *tab. 3*. Av tabellen framgår, att den manliga jordbruksbefolkningen i Norrland i produktiv ålder under perioden 1910—1940 stigit med omkring 22 %, den kvinnliga med omkring 6 %. Stegningen är störst i Norrbottens och Västerbottens län med 36 respektive 33 % för männen och 13 respektive 19 % för kvinnorna. Även i de sydligare länen har en viss ökning ägt rum av den manliga befolkningen; i fråga om kvinnorna framträder däremot här en stagnation eller mindre tillbakagång. Vid denna beräkning har, såsom framhållits i bilagan, stegningen av jordbruksbefolkningen sannolikt något överskattats, dock relativt obetydligt i förhållande till den angivna utvecklingstendensen.

Önskvärt hade varit att kunna genomföra en närmare analys av förskjutningen mellan jordbrukets produktiva åldrar. Ökningen av det norrländska jordbrukets totala produktiva be-

folkning, som synes ha fortgått även under 1930-talet, har emellertid tydligen haft sin tyngdpunkt inom de högre produktiva åldrarna. Inom de yngre har samtidigt en nedgång ägt rum även om den varit väsentligt mindre än inom riket i övrigt. Inom A-kommunerna har sålunda den åldersgrupp, som år 1930 omfattade åldrarna 10—30 år och sålunda år 1940 uppnådde en ålder av 20—40 år — d. v. s. den mest rörliga delen av befolkningen — under åren 1931—1940 minskats med följande procenttal:¹

	Män	Kvinnor
Gävleborgs län.....	13,9	23,0
Västernorrlands län.....	16,7	24,4
Jämtlands län.....	7,3	19,6
Västerbottens län.....	6,1	16,9
Norrbottnens län.....	6,1	13,7
Hela rikets landsbygd.....	17,0	24,4

Till jämförelse må nämnas, att motsvarande åldersgrupp i Mälarlän, där minskningen varit störst, nedgått med 27,3 % respektive 30,8 % för män och kvinnor.

Den avvikande utvecklingen av sysselsättningen inom jordbruket i Norrland och övriga Sverige kan sannolikt i viss mån ställas i samband med skogsbrukets större betydelse i Norrland och dess utveckling. En betydande ökning av skogsavverkningarna har nämligen ägt rum under de senaste årtiondena.

Detta framgår indirekt av den expansion som ägt rum inom den norrländska skogsindustrien, *tab. 4*. Visserligen har sågverkens produktion de senaste årtiondena varit oförändrad, men produktionen av cellulosa har samtidigt 3- à 4-dubblats. Någon motsvarande beräkning rörande den norrländska skogsindustriens virkesförbrukning har icke utförts. Enligt en uppskattning har emellertid virkesåtgången för hela landets skogsindustri från 1910 fram till det andra världskriget stigit i runda

¹ H. Hyrenius, a. a., tab. 17.

Tab. 4. Den norrländska skogsindustriens produktion 1911—1939.

	Pappersmassa			Sågade trävaror ¹
	Kemisk	Mekanisk	Summa	
	1 000 ton			1 000 m ³
1911/13	419	108	527	2 844
1927/29	998	259	1 257	2 684
1937/39	1 655	326	1 981	2 807
	Procentuell förändring			
1911/13—1937/39	+ 295 %	+ 202 %	+ 276 %	— 1 %
1927/29—1937/39	+ 66 %	+ 26 %	+ 58 %	+ 5 %

¹ Ohyvlade plankor, battens, scantlings och bräder.

tal från 13 till 23 milj. fm³ eller med cirka 75 %. Inom landets skogsindustri intar som bekant Norrland en dominerande plats.¹

Mera direkta uppgifter om de ur skogen uttagna kvantiteterna föreligga endast från senare år. Enligt flottningsstatistiken har kvantiteten tillsläppt flottgods i m³ mellan de ur konjunktursynpunkt relativt likvärdiga perioderna 1924—1929 och 1935—1940 ökat med följande procenttal för de olika länens flodområden:

Norrbottens län.....	+ 25 %
Västerbottens län	+ 19 %
Västernorrlands och Jämtlands län.....	— 5 %
Gävleborgs län	— 6 %
Norrland	+ 4 %

Under senare år har, särskilt i de sydligare länen, biltransporter börjat uttränga flottningen. Samtidigt ha klingsågar i växande utsträckning trätt i verksamhet inom skogsbygden. Den faktiska avverkningen under 1930-talet bör därför i jämförelse med 1920-talet ha legat på en högre nivå, än vad de anförda siffrorna ange.

¹ Se *E. Waldenström*, Utvecklingslinjer inom svensk skogsindustri. Skriftserie utgiven av Industriens utredningsinstitut. Sthlm 1946.

Till jämförelse må anföras vissa uppgifter från en inom Industriens utredningsinstitut pågående undersökning av virkesfångsten vid ett representativt urval av större enskilda skogsindustri-företag. Undersökningen omfattar dock utom Norrland även Dalarna. Mellan de angivna perioderna på 1920- och 1930-talet har fångsten av timmer minskats med 6 % och av massaved ökats med 25 %. Om samma utvecklingstendenser antagas ha gjort sig gällande för hela virkesfångsten i Norrland och Dalarna skulle den sammanlagda avverkningen i m³ ha stigit med 10 %.¹ Även detta tal innebär dock sannolikt någon underskattning av stegringen, då dels staten behållit en växande andel av virkesfångsten för förädling vid egna verk, dels småsågar inne i landet fått en allt större betydelse.

Enligt folkräkningsuppgifterna har också en betydande förskjutning ägt rum mellan den egentliga jordbruksbefolkningen och de som skogsarbetare rubricerade yrkesutövarna. Den befolkning, som hänföres till den sistnämnda gruppen, har mellan folkräkningarna åren 1910 och 1940 ökats med 60 000 personer medan den till jordbruket hänförda befolkningen visar en motsvarande nedgång. I vad mån denna förskjutning motsvaras av en verklig förändring på arbetsmarknaden eller framkommit genom en ändrad redovisning är dock svårt att avgöra.

Vid ett bedömande av befolkningsutvecklingen inom gruppen jord- och skogsbruk under dessa årtionden måste hänsyn även tagas därtill, att arbetskraften inom denna befolkningsgrupp inom Norrland i betydande utsträckning kunnat finna sysselsättning vid anläggnings- och vägarbeten. Såsom nedan skall visas, torde arbeten av denna art ha ökats mycket väsentligt i omfattning inom Norrland, och detta kan bidra till att förklara den mot utvecklingen i övriga Sverige avvikande tendensen.

¹ Indextalen för massaved och timmer ha vid denna beräkning blivit vägda med hela avverkningsvolymen enligt 1937 års avverkningsstatistik (S. O. S.)

Att mera noggrant avväga befolkningsutvecklingen inom jord- och skogsbruk mot tillgången på arbetstillfällen är icke möjligt med hänsyn till bristen på tillförlitlig statistik. Man kan dock icke bortse från den möjligheten, att åtminstone inom de nordligare länen eller i varje fall inom vissa bygder med särskilt trögrörlig befolkning genom tillväxten av den produktiva befolkningen uppstått ett visst överskott av arbetskraft, som på grund av den bristande rörligheten icke sökt sig till mera lönande arbetstillfällen på andra områden av näringslivet. Ett sådant överskott kan ha tagit sig uttryck i en arbetslöshet, som döljes under en oregelbunden sysselsättning under arbetsåret, eller i en irrationell organisation av jord- och skogsbruksdriften.

Stadsnäringarnas befolkning

Att döma av tillgängliga befolkningsuppgifter har tillväxten av stadsnäringarna i Norrland under den längre perioden 1910—1940 varit i det närmaste lika stark som i övriga Sverige. Enligt tab. 3 har antalet män i produktiv ålder i stadsnäringarna stigit med 66 % i Norrland mot 77 % i övriga Sverige. Motsvarande stegring för den kvinnliga befolkningen är 67 % respektive 70 %. Under 1930-talet har dock utvecklingen av stadsnäringarna i Norrland tydligt retarderats, medan den i övriga Sverige fortsatt i obruten takt.

Av särskilt intresse är att utvecklingen av stadsnäringarna såväl under den längre perioden 1910—1940 som under det senaste årtiondet 1930—1940 varit väsentligt snabbare i de båda nordligaste länen samt i Jämtlands län än i de båda sydligaste länen. De sistnämnda synas icke ha kunnat följa det snabba uppsving som präglat de mellan- och sydsvenska länens stadsnäringar under 1930-talet.

Utvecklingen av stadsnäringarna i Norrland under de senaste årtiondena har emellertid haft en helt annan karaktär än inom

Tab. 5. Tillväxten av den produktiva befolkningen och av sysselsättningen i industrien.

	Gävleborgs län	Västernorrlands län	Jämtlands län	Västerbottens län	Norrbottnens län	Norrland	Övriga Sverige
Ökning 1910—40 av befolkningen i åldrarna 15—65 år:							
a. män	23 352	23 567	14 049	29 512	25 890	116 370	504 523
b. kvinnor	19 322	18 989	11 079	24 669	23 217	97 276	447 758
c. Summa	42 674	42 556	25 128	54 181	49 107	213 646	952 281
d. Ökning 1913—39 av antalet industriarbetare.....	5 193	72	561	2 894	846	9 566	193 212
d i % av c.....	12,2	0,2	2,2	5,3	1,7	4,4	20,3
Ökning 1930—40 av befolkningen i åldrarna 15—65 år:							
a. män	6 339	6 880	6 470	11 304	9 243	40 236	191 904
b. kvinnor	4 484	4 886	3 812	9 418	7 460	30 060	158 070
c. Summa	10 823	11 766	10 282	20 722	16,703	70 296	349 974
d. Ökning 1929—39 av antalet industriarbetare.....	1 147	—2 329	89	915	366	188	110 278
d i % av c.....	10,6		0,9	4,4	2,2	2,7	31,5

övriga Sverige, där den egentliga industrien har dragit till sig en betydande del av tillskottet på arbetskraft (jämför *tab. 5*). Av det befolkningstillskott i produktiv ålder om närmare en miljon, som tillförts näringslivet i mellersta och södra Sverige under perioden 1910—1940, har omkring en femtedel inregistrerats som industriarbetare, enligt den för den officiella industristatistiken gällande gränsdragningen. Denna andel får anses ligga relativt högt, då i det totala befolkningstillskottet icke blott inräknas yrkesutövare inom olika näringar utan även till olika befolkningsgrupper hänförliga i hemmen arbetande kvinnor, medan å andra sidan hantverk och mindre småindustri icke medräknats i arbetarantalet. I Norrland har tillväxten av antalet industriarbetare i förhållande till befolkningstillskottet i produktiv ålder varit relativt obetydligt (se *tab. 5*). Tillväxten av sysselsättningen inom fabriksindustrien motsvarar här knappt 1/25 av befolkningstillskottet, trots att detta till övervägande delen tillförts stadsnäringarna. Under 1930-talet har tillväxten av arbetarantalet inom industrien i själva verket upphört. Den relativt begränsade tillväxten av industriarbetarnas antal hänför sig nästan helt till Gävleborgs och Västerbottens län. Under 1930-talet motväges den långsamma stegringen av arbetarantalet i dessa län av tillbakagången i Västernorrlands län. Detta relativa stillastående i den norrländska industriens arbetarantal sammanhänger med olika utvecklingstendenser inom industrien, bland vilka följande i främsta rummet böra nämnas: Den relativt arbetskrävande sågverksindustrien har upphört att växa och har samtidigt starkt skurit ned sitt behov av arbetskraft genom en långt gående rationalisering; utvecklingen inom skogsindustrien har helt koncentrerats till massaindustrien, som dels i förhållande till virkesåtgången är föga arbetskrävande, dels har rationaliserats i mycket snabb takt; en utveckling har ägt rum av järnindustrien inom Gävleborgs län och av Bolidenindustrien i Västerbottens län, men den egentliga industrien

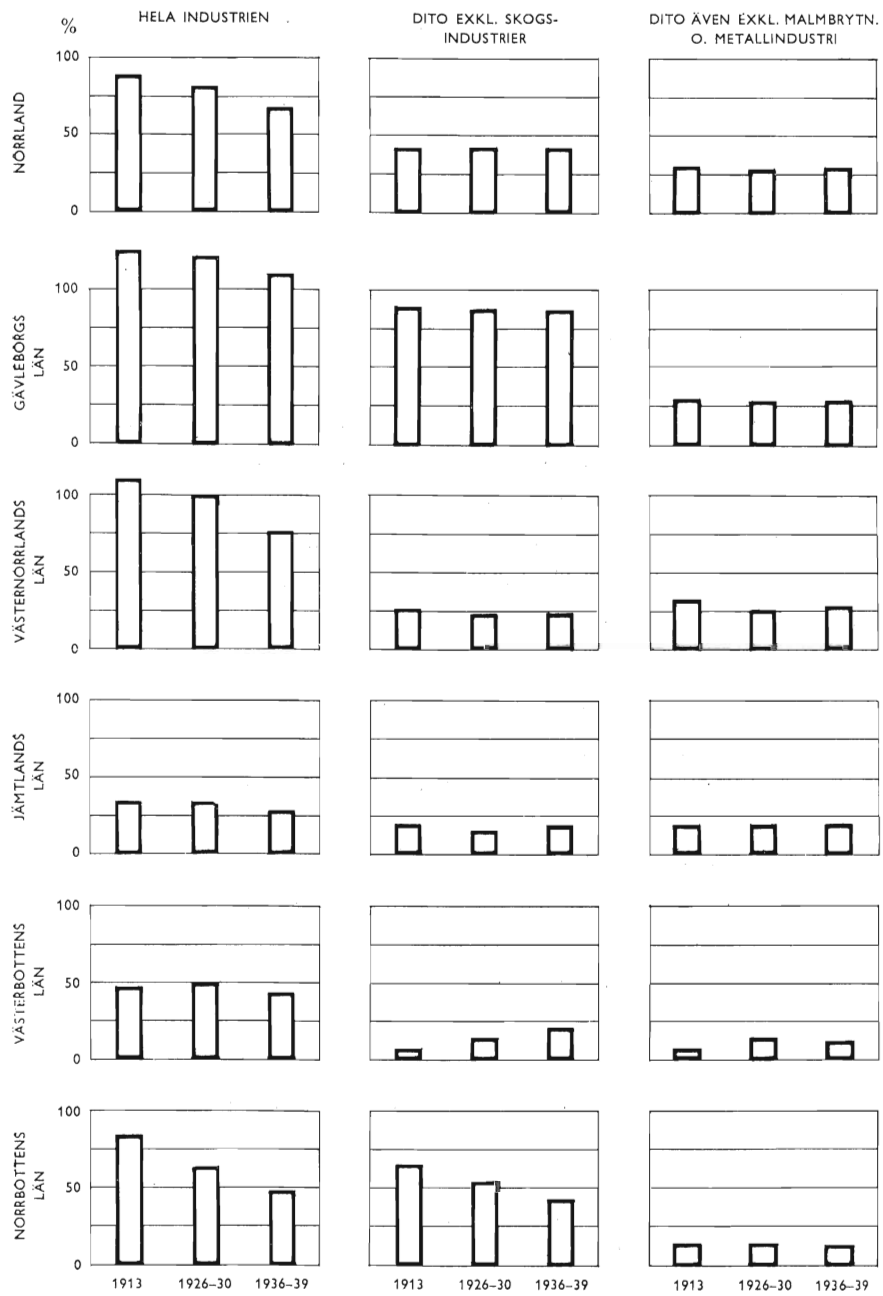

Diagram 2. Den relativa industrialiseringsgraden i Norrland.

i övrigt har i stort sett icke dragit till sig något större antal arbetare.

Följden av denna utveckling har blivit, att Norrlands relativa industrialiseringsgrad har gått tillbaka. Med den relativa industrialiseringsgraden förstås då Norrlands andel av industriarbetarna i riket jämfört med (i procent av) Norrlands andel av rikets befolkning i produktiv ålder. Såsom framgår av *diagram 2* har den så bestämda relativa industrialiseringsgraden sjunkit från 88 % år 1913 till 81 % i slutet av 1920-talet samt till 67 % i slutet av 1930-talet. Eftersom Norrlands andel av rikets befolkning i produktiv ålder varit i huvudsak oförändrad, motsvaras denna utveckling av en nedgång av Norrlands andel av sysselsättningen inom Sveriges industri, från 14,6 % år 1913 till 11,4 % åren 1936—1939. Tillbakagången är särskilt framträdande i Västernorrlands och Norrbottens län. I Gävleborgs län har den relativa industrialiseringsgraden visserligen sjunkit men är fortfarande högre än för riket i genomsnitt. I Jämtland och Västerbotten, där industrialiseringsgraden är lägst, har den i huvudsak kunnat upprätthållas — för Västerbottens del trots en samtidig snabb tillväxt av länets befolkning. En jämförelse mellan diagrammen för samma län visa, att nedgången i industrialiseringsgraden, om man bortser från Norrbottens län, helt hänför sig till skogsindustrien. Arbetarantalet vid gruvorna i Norrbotten har uppenbarligen stigit långsammare än inom landets »malmbrytning och metallindustri» i stort. Av diagrammet framgår även, att den relativa sysselsättningen inom annan industri än skogsindustri samt malmbrytning och metallindustri alltjämt är låg inom samtliga norrländska län. Men dessa övriga industrier, till vilka bland annat höra de viktigare konsumtionsvaruindustrierna, ha dock utvecklats i samma takt i förhållande till befolkningen inom respektive län som inom övriga delar av landet.

Det anmärkningsvärda förhållandet föreligger sålunda, att stadsnäringarna i Norrland under de senaste årtiondena ut-

vecklats i ungefär samma takt som inom övriga Sverige, trots att sysselsättningen inom den egentliga industrien stått stilla eller endast ökat relativt obetydligt. Utvecklingen av Norrlands näringsliv under dessa årtionden avviker sålunda från det mera normala förloppet, att stadsnäringarnas utveckling bildar ett led i en industrialiseringsprocess.

Av folkräkningarna att döma har byggnads- och anläggningsverksamheten varit en av de näringsgrenar, som under de senaste årtiondena trätt i fabriksindustriens ställe som en grundläggande faktor för stadsnäringarnas utveckling i Norrland. Folkräkningarnas uppgifter på denna punkt äro visserligen osäkra, men de tyda på, att en betydande del av expansionen inom gruppen industri och hantverk ägt rum inom byggnads- och anläggningsverksamheten. Denna utveckling är icke överraskande med hänsyn till den omfattande kapitalbildning i form av dylika arbeten, som under de senaste årtiondena ägt rum i Norrland.

Välkänt är, att Norrlands vägnät under de senaste årtiondena blivit moderniserat och utvidgat på ett för samfärdseln revolutionerande sätt. Den officiella statistiken rörande rikets *allmänna vägar* är visserligen icke helt rättvisande, emedan förlängningen av detta vägnät endast delvis kommit till stånd genom nyanläggning och delvis genom inkorporering av enskilda vägar. I sistnämnda fall torde dock ofta en höjning av vägarnas standard ha ägt rum. Skillnaderna mellan det allmänna vägnätets förlängning i Norrland och i övriga Sverige är dock så stor, att den till övervägande del måste vara ett uttryck för det intensivare vägbyggandet i Norrland.

	Väglängdens ökning för de allmänna vägarna			
	1911—1941		1931—1941	
	km.	%	km.	%
Norrland.....	14 551	118	7 277	37
Övriga Sverige.....	12 068	24	4 262	7

Ett stort antal arbetare har även sysselsatts vid vattenkraftanläggningarna. Som bekant har utbyggandet av vattenfallen

mer och mer förskjutits norr ut, allteftersom vattenkraften i mellersta och södra Sverige blivit allt fullständigare utnyttjad. Norrlands andel av investeringarna på detta område under senare år framgår av nedanstående tabell.

Kapitalinvesteringarna i Norrland och övriga Sverige inom industrigruppen kraft-, belysnings- och vattenverk.

År	Norrland milj. kr.	Övriga Sverige milj. kr.	Norrland i % av hela riket
1937	23,9	34,8	40,7
38	36,5	41,9	46,5
39	39,7	45,2	46,8
40	54,3	45,1	54,6
41	69,4	41,8	62,4
42	82,4	42,4	66,0
43	91,0	54,2	62,7

Även om man bortser från vattenkraftbyggnaderna har investeringsverksamheten inom Norrlands industri varit relativt omfattande (*tab. 6*). Medan Norrlands andel av landets industriarbetare i slutet av 1930-talet endast uppgick till drygt 1/10, växlade dess andel av industriens investeringar mellan 1/7 och 1/5.¹ Norrlandsindustrien är sålunda relativt kapitalkrävande. Detta gäller i särskilt hög grad den snabbt utbyggda och mot högre förädling utvecklade cellulosaindustrien samt Bolidenindustrien i Västerbottens län. Träindustriens rationalisering har även krävt stora investeringar inom denna industri trots produktionens kvantitativa stillestånd.

Det är knappast möjligt att mera exakt mäta byggnads- och anläggningsverksamhetens nuvarande betydelse för sysselsättningen i Norrland. I stor utsträckning har sysselsättningen

¹ Uppgifterna angående industriens investeringar ha hämtats ur en specialbearbetning av kommerskollegii investeringsstatistik, som utförts inom Industriens utredningsinstitut för dess norrlandsutredning. Kommerskollegii material omfattar i huvudsak endast företag med minst 50 arbetare, men representativiteten efter arbetarantal räknat ligger trots detta vid närmare 75 %.

Tab. 6. Industriens investeringar i Norrland åren 1937—1943.

År	Malmbr. o. metall- industri milj. kr.	Trä- industri milj. kr.	Pappers- o. grafisk industri milj. kr.	Kemisk- teknisk industri milj. kr.	Samtliga industrier i Norrland		Därav byggnader och anläggningar	
					milj. kr.	i % av hela riket	milj. kr.	i % av hela riket
1937	17,7	10,1	19,0	1,4	50,8	20,3	19,7	23,8
38	18,6	7,9	26,9	1,9	58,6	20,7	22,6	22,8
39	17,1	7,6	16,7	3,2	50,1	14,4	21,6	16,2
40	24,0	5,3	18,8	5,9	58,3	15,8	27,3	18,4
41	25,0	7,1	19,0	10,3	65,0	17,5	30,3	19,6
42	62,2	12,2	25,3	6,5	111,2	21,7	55,4	25,9
43	36,4	10,8	14,9	11,2	78,7	15,9	38,5	18,3

inom detta område karaktären av en bisyssla under vissa säsonger eller av en tillfällig sysselsättning. Antalet i folkräkningarna registrerade yrkesutövare med huvudsaklig sysselsättning inom detta område framgår av diagram 3 (sid. 36), som visar, att byggnadsverksamheten, näst den samlade skogsindustrien, sysselsätter det största antalet yrkesutövare inom gruppen industri och hantverk. Den överträffar i detta avseende metallindustrien. Inom Jämtlands län intar den främsta rummet och inom Norrbottens län överträffas den endast av malmbrytning och metallindustri.

Andra näringsgrenar, som uppvisa en snabb ökning av sysselsättningen under de senaste årtiondena, äro handel och samfärdsel. Uppenbart är, att deras utveckling i Norrland i mindre grad än i övriga Sverige står i direkt samband med industribefolkningens tillväxt. Ett mera indirekt samband mellan industriell utveckling och stadsnäringarnas allmänna utveckling får dock antagas föreligga. Dels står den ovan berörda utvecklingen av byggnads- och anläggningsverksamheten delvis i samband med den industriella utvecklingen och har i sin tur, genom sina verkningar på inkomstbildning och konsumtion, påverkat utvecklingen av handel och samfärdsel. Erinras må endast om inverkan på stora delar av Västerbottens landsbygd av Bolidenindustriens utbyggnad med därtill hö-

rande industrialanläggningar, transportanordningar och gruv-samhällen.

Viktigare torde emellertid vara skogsindustriens inverkan på sysselsättning och inkomster inom skogsbruket. Enligt föreliggande beräkningar (gällande förhållandena år 1929/30) motsvaras varje timmas sysselsättning i skogsindustrien av omkring två arbetstimmar i skogen, om både avverkning och transporter inräknas.¹ Medan sysselsättningen inom skogsindustrien, på grund av dess omläggning och rationalisering, har gått tillbaka, har sannolikt en betydande ökning av sysselsättningen i skogen ägt rum. Även om under det senaste årtiondet omfattande åtgärder vidtagits för att rationalisera skogsarbetet, har under den längre period, som här tagits i betraktande, arbetsåtgången per m³ i skogen i motsats till inom industrien sannolikt icke undergått någon mera betydande reduktion, utan sysselsättningen i skogsbruket har troligen ökats i relativt nära anslutning till den avverkade kvantiteten. Dess ökning har i det föregående belysts. Utvecklingen av inkomstsumman i skogsbruket beror därjämte av de i skogsbruket tillämpade arbetslönerna. Ett studium av skogsarbetarnas löner visar, att den långsammare tillväxten av avverkningarna under 1930-talet har uppvägs av en snabb stegring av skogsarbetarnas reallöner, vilka under detta årtionde stigit snabbare än för flertalet andra befolkningsgrupper. Enligt den officiella statistiken rörande skogsarbetarnas medelförtjänst per dag uppgick stegringen 1928/29—1938/39 i genomsnitt för de norrländska länen till 33,5 respektive 29,3 % för huggare och körare. Såsom av *tab. 7* framgår, var stegringen störst i Västerbottens län, sannolikt en följd av den ökade konkurrensen om arbetskraften, främst från de industriella byggnads- och anläggningsarbetena. Levnadskostnaderna ha enligt socialstyrelsens levnadskostnadsindex mellan samma år sjunkit med 2,3 %. Möjligen ha levnadskostnaderna

¹ Jfr *Th. Streyffert*, Skogsindustrien och sysselsättningsmöjligheterna i Norrland. Industrien och Norrlands folkförsörjning. Uppsala 1941.

Tab. 7. Skogsarbetarnas medelförtjänst per dag.

	Huggare			Körare		
	1928/29 kr.	1938/39 kr.	ökning i %	1928/29 kr.	1938/39 kr.	ökning i %
Gävleborgs län	5,85	7,83	33,8	11,95	14,67	22,8
Västernorrlands län	5,82	7,70	32,3	12,07	15,80	30,9
Jämtlands län	5,67	7,57	33,5	11,67	14,36	23,1
Västerbottens län	5,97	8,13	36,2	11,77	16,21	37,7
Norrbottnens län	5,68	7,49	31,9	11,05	14,60	32,1

på den norrländska landsbygden under samma tid haft en något högre utvecklingstendens, men man torde kunna utgå ifrån, att reallönens utveckling icke mera avsevärt avvikit från den, som framgår av nominallönerna. Under perioden 1913—1929 ger en motsvarande beräkning icke till resultat någon stegring av den reala dagsförtjänsten för skogsarbetarna i Norrland.

Som en följd av arbetslönernas stegring, av den växande knappheten på virke samt av rationaliseringen inom industrien har inom skogshanteringen under de senaste tjugofem åren en stegring inträtt av råvarukostnadens andel av priset på en förädlad vara av oförändrad kvalitet; inkomsterna av träförädlingen har med andra ord förskjutits till skogsbrukets förmån. Trendberäkningar för priset på färdig vara och motsvarande råvara under mellankrigsåren ge, enligt en inom utredningsinstitutet pågående undersökning, följande resultat, som dock med hänsyn till det extrema prisläget mot slutet av perioden äro relativt osäkra: Medan priset på sulfitmassa av oförändrad kvalitet under en tioårsperiod sjönk med omkring 20 %, steg priset på massaved med närmare 10 %. För sågade varor och sågtimmer voro motsvarande siffror en nedgång med 15 % respektive en stegring med mer än 5 %.

Inkomsterna av skogsbruket utgöra den viktigaste konstantinkomsten på den norrländska landsbygden och torde i främsta rummet ha bidragit till förbättringen av dess levnadsstandard. Stegningen av dessa inkomster torde även ha påskyn-

dat den i Norrland försenade omläggningen till längre driven bytshushållning. Dessa tendenser ha befrämjat utvecklingen av handel och samfärdsel. Utvecklingen av transport- och distributionsapparaten, framför allt vägnätets utbyggnad, samt bilismens genombrott ha i sin tur, i en landsdel sådan som Norrland med dess stora avstånd, möjliggjort en radikal förändring i riktning mot en utvecklad bytshushållning.

Utvecklingen i Norrland synes sålunda bilda ett exempel på, hur en expansion av stadsnäringarna endast i mindre grad behöver bygga på en utveckling av den egentliga industrien och till en betydande del kan finna sin förklaring i en växelverkan mellan en realinkomststegring och en omläggning av levnadsvanorna. Innebörden kan sägas vara den, att *inkomstökningen i skogs- och byggnadsarbete har medfört en förändring och höjning av levnadsstandard, som lett till men även befrämjats av utbyggnaden av transport- och distributionsväsendet — men tillskotten av konsumtionsvaror ha i övervägande grad hämtats söderifrån.*

III. Sysselsättningen i Norrland före kriget

Den utveckling, som näringslivet i Norrland hade nått vid krigsutbrottet i jämförelse med riket i övrigt, har på ett sammanfattande sätt framställts i *diagram 3* och motsvarande tabell. Diagrammet är uppgjort så, att längs den horisontella axeln avsatts sysselsättningen i hela riket inom olika näringsgrenar. Det sammanlagda antalet yrkesutövare enligt 1940 års folkräkning uppgår till omkring 3 miljoner. Tillfogas bör, att sysselsättningen inom jordbruket underskattats, emedan jordbrukarnas hustrur ej hänförts till jordbrukets yrkesutövare. På den bas, som svarar mot sysselsättningen inom respektive näringsgrenar, har avsatts en stapel, vars höjd motsvarar Norrlands andel av sysselsättningen i hela riket. Genom att jämföra staplarnas höjd med den medellinje vid 16,1 %, som anger Norrlands andel av hela landets yrkesverksamma befolkning, framgår, i vad mån olika yrken äro »över»- eller »underrepresenterade» i Norrland. Diagrammets konstruktion innebär, att staplarnas färglagda ytor äro proportionella mot den i Norrland inom olika näringsgrenar sysselsatta arbetskraften.

Observeras bör, att det här endast är fråga om en relativt mekanisk jämförelse mellan Norrland och landet i övrigt, vars syfte främst är att ge en första allmän överblick. Vid en mera ingående jämförelse måste hänsyn givetvis tagas till olika för Norrland gällande särskilda förutsättningar.

Det framgår av diagrammet, att jordbruksbefolkningen bildar en dominerande yrkesgrupp inom Norrlands näringsliv. I för-

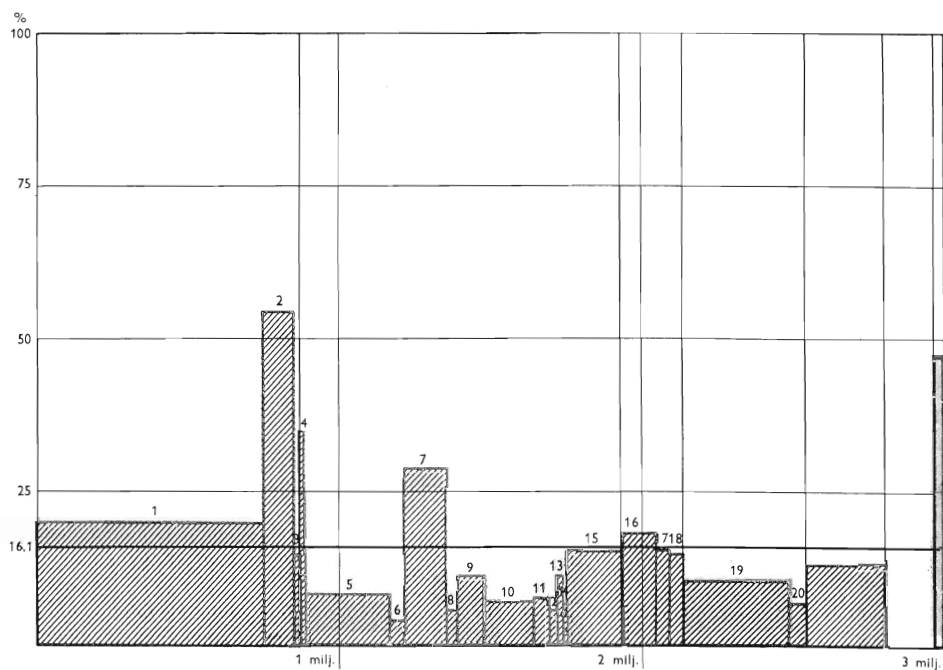

Diagram 3. Norrlands andel av antalet yrkesutövare inom hela riket, uttryckt i % av respektive yrkesgrupp. Yrkesgrupperna framgå av vidstående tabell.

hållande till Norrlands andel av samtliga näringsgrenar är jordbruket överrepresenterat. Detta gäller naturligt nog i än högre grad sysselsättningen inom skogsbruket. Inom »industri och hantverk» är gruppen skogsindustri den klart ledande med 29 % av yrkesutövarna inom landet. Gruvindustrien sysselsätter mer än 1/3 av arbetskraften inom denna bransch, men i jämförelse med andra industrier inom Norrland är sysselsättningen vid gruvorna icke av större betydelse. Samtliga övriga industrigrenar äro klart underrepresenterade. Detta gäller såväl metallindustrien som livsmedels-, textil- och läderindustrien. Sysselsättningen inom jord- och stenindustri, grafisk industri, kemisk-teknisk industri samt vid kraftverken är relativt obetydlig. Tyvärr är det icke möjligt att i folk-

Antalet yrkesutövare i hela riket och Norrland år 1940.

Näringsgren	Hela riket	Därav i Norrland	
		1 000-tal	%
Jordbruk med binäringar (<i>Grönt</i>)	864,0	207,4	24,0
1. Jordbruk m. boskapsskötsel	748,6	150,5	20,1
2. Skogsbruk	100,2	54,6	54,5
3. Fiske	15,2	2,3	14,8
Industri och hantverk (<i>Rött</i>)	1 070,2	131,3	12,3
4. Gruvor	14,3	5,0	34,6
5. Metallindustri	282,0	23,3	8,3
6. Jord- och stenindustri	46,7	1,9	4,2
7. Skogsindustri, snick.	137,2	39,1	28,5
8. Grafisk industri	34,6	2,0	5,7
9. Livsmedelsindustri	88,6	9,8	11,1
10. Textil- o. beklädnadsindustri	163,1	11,7	7,2
11. Läderindustri m. m.	56,7	4,4	7,8
12. Kemisk-teknisk industri	25,5	1,5	5,7
13. Kraftverk m. m.	21,5	2,4	11,4
14. Ej spec. industri	8,0	0,5	6,7
15. Byggnadsverksamhet	192,3	29,6	15,4
Samfärdsel (<i>Blått</i>)	201,5	34,5	17,1
16. Landtransport	112,5	20,8	18,5
17. Sjöfart (inkl. lastning)	45,4	7,2	15,9
18. Post, telegraf m. m.	43,1	6,5	15,1
Handel (<i>Brunt</i>)	409,0	42,5	10,4
19. Varuhandel, hotell m. m.	353,2	38,7	10,9
20. Bankverksamhet m. m.	52,8	3,8	7,2
Allmän tjänst och fria yrken (<i>Violett</i>)	262,6	35,1	13,3
Husligt arbete (<i>Gult</i>)	158,1	27,6	17,5
Ospecifierad verksamhet (<i>Grått</i>)	34,1	16,0	46,9
Samtliga näringsgrenar	2 999,5	482,3	16,1

räkningsmaterialet skilja på egentlig industri och hantverk. Textilindustri förekommer som bekant i relativt begränsad utsträckning inom Norrland. Den i diagrammet angivna sysselsättningen torde därför i dominerande grad hänföra sig till hantverksområdet. Den låga industrialiseringsgraden på områdena utanför skogs- och metallindustrien har klarlagts i ett

tidigare sammanhang. Som redan framhållits, är sysselsättningen inom byggnadsverksamheten betydande. Den intar enligt diagrammet samma relativa ställning i Norrlands näringsliv som inom övriga Sverige. Gränsen mot övriga yrkesområden är dock flytande.

Med hänsyn till de stora avstånden i Norrland är det naturligt, att sysselsättningen med landtransporter — järnvägar och bilar — är relativt starkt representerad. Den sammanlagda sysselsättningen inom transportväsendet närmar sig i betydelse hela skogsindustrien. Även om sysselsättningen inom handeln är betydande, framstår denna näringsgren enligt diagrammet som underrepresenterad i Norrland. Detsamma gäller gruppen allmän tjänst och fria yrken.

Bland de faktorer, till vilka hänsyn bör tagas vid en jämförelse av Norrland med övriga riket, bör i främsta rummet nämnas det förhållandet, att Norrland saknar storstäder med deras typiska koncentration av centrala organisationer, exempelvis på handelns och förvaltningens område. För att i någon mån belysa näringslivets läge i Norrland i jämförelse med den svenska »landsorten» i övrigt kunna anföras motsvarande jämförelsetal med uteslutande av storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö. Medan sysselsättningen i Norrland uppgår till 1/6 i jämförelse med hela riket, sysselsättes där 1/5 av alla yrkesutövare i den svenska »landsorten». Naturligt är, att vid en sådan jämförelse Norrlands andel av sysselsättningen inom jordbruk, skogsbruk och fiske icke rubbas avsevärt. Där- emot höjes Norrlands andel av sysselsättningen såväl inom »industri och hantverk» som inom samfärdsel, handel, »allmän tjänst och fria yrken». Industri och hantverk framstå dock även vid en sådan jämförelse som underrepresenterade, men Norrlands andel stiger väsentligt för sådana grupper som grafisk industri, livsmedelsindustri, kemisk-teknisk industri och kraftverk. Samtliga äro dock underrepresenterade i jämförelse med landsorten i övrigt. Samfärdseln framstår däremot som star-

kare överrepresenterad. Detta gäller såväl land- och sjötransporter som post- och telegrafväsende. Av intresse är även, att i jämförelse med den övriga »landsorten» handeln icke är mera väsentligt underrepresenterad i Norrland. Detsamma gäller sysselsättningen inom allmän tjänst och fria yrken.

IV. Den framtida befolkningsutvecklingen i Norrland och övriga Sverige

I fråga om tillgången på arbetskraft på den svenska arbetsmarknaden stå vi som bekant vid en vändpunkt. För riket som helhet kommer under de närmaste årtiondena den hittills jämnt fortgående snabba stegringen av befolkningen i de produktiva åldrarna icke att fortsätta. Genom ett tvärt brott i utvecklingen inträder en period med relativt konstant befolkning i de produktiva åldrarna, inom vilka samtidigt en förskjutning mot de högre åldrarna äger rum.¹ En sådan prognos grundar sig givetvis på antagandet, att någon mera betydande in- eller utvandring icke kommer till stånd under de närmaste årtiondena.

Såsom framgår av bilagan samt *diagram 4* och *5* avvika dock utvecklingstendenserna i Norrland och övriga Sverige. Diagram 4 visar tillväxten i de produktiva åldrarna, varvid för de närmaste årtiondena antagits, att någon in- eller utflyttning från Norrland icke äger rum. Såsom av diagrammet framgår, upphör befolkningstillväxten i övriga Sverige praktiskt taget helt från 1940. Norrlands befolkning fortsätter däremot att växa, ehuru i något långsammare takt än tidigare. Av diagram 5 framgår dock, att utvecklingen under samma antagande, att inga flyttningar mellan olika områden äger rum, är helt olika inom de olika norrländska länen. Utveck-

¹ Angående dessa utvecklingstendenser jämför *G. Ahlberg* och *I. Svenilsson*, Sveriges arbetskraft och den industriella utvecklingen. Industriens utredningsinstitut. Sthlm 1946.

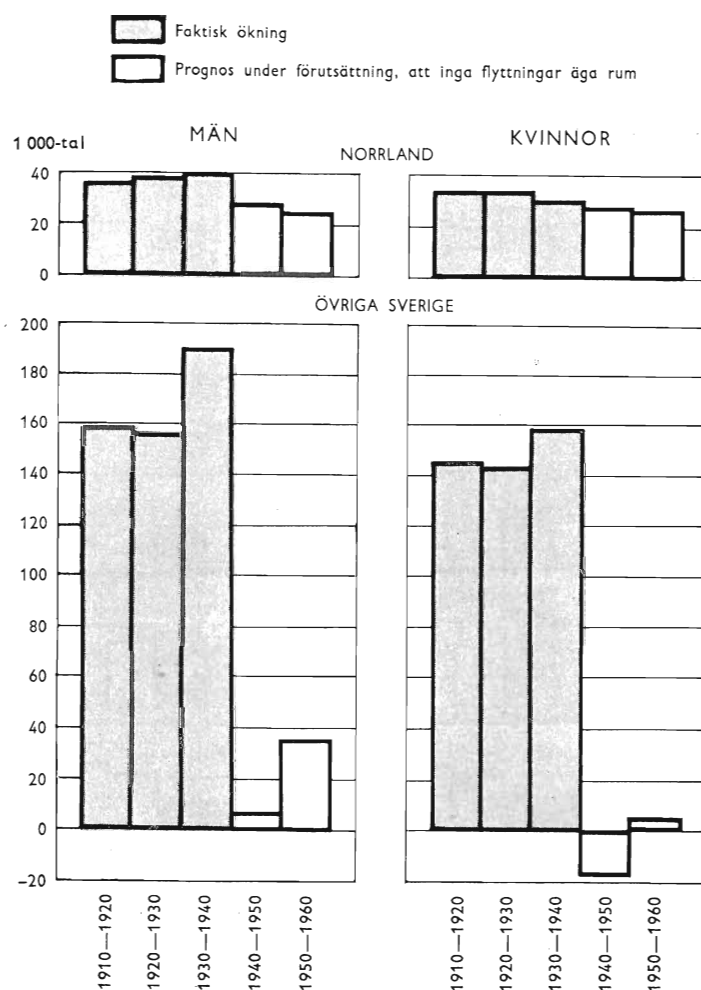

Diagram 4. Ökningen av den arbetsföra befolkningen (åldrarna 15-65 år) i Norrland och övriga Sverige per 10-årsperioder 1910-1960.

lingen i Gävleborgs län överensstämmer till sin typ nästan helt med mellersta och södra Sverige. Även i Jämtlands län och Västernorrlands län nedgår tillväxten i väsentlig grad. Västerbottens län avviker icke ifråga om sin utvecklingstyp mera väsentligt från Norrland som helhet, medan tillväxten i Norrbottens län kommer att ökas. I Norrbotten skulle befolkningen

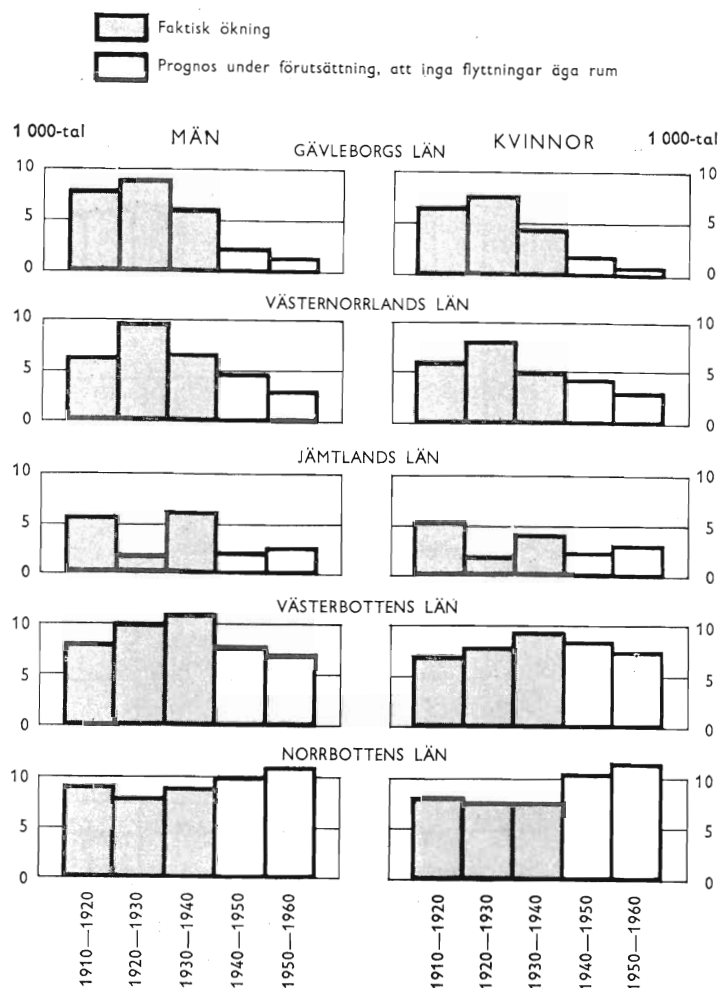

Diagram 5. Ökningen av den arbetsföra befolkningen (åldrarna 15-65 år) i Norrlandsläna per 10-årsperioder 1910-1960.

i produktiv ålder under 20-årsperioden 1940-60 stiga med icke mindre än 1/3, om man icke räknade med någon befolkningsförlust genom flyttningar. Denna stegringstakt överstiger väsentligt den, som kännetecknade rikets produktiva befolkning före kriget.

Stagnationen i tillgången på arbetskraft kommer att ställa

den svenska arbetsmarknaden inför en rad helt nya problem. Utvecklingen på nya områden och däremot svarande behov av arbetskraft kunna icke tillgodoses genom att utnyttja de tillskott av arbetskraft, som framträda på arbetsmarknaden. Förskjutningar, som bilda ett nödvändigt led i ett fortsatt framåtskridande, kunna endast komma till stånd, om arbetskraft frigöres från vissa produktionsområden antingen genom att deras produktion går tillbaka eller genom en rationalisering av produktionen i arbetsbesparande riktning.

Som inledningsvis framhållits, ter det sig vid en diskussion av den framtida arbetskraftsbalansen lämpligt att utgå från jord- och skogsbrukets behov av arbetskraft. I detta sammanhang är det icke möjligt att närmare ingå på frågan, hur detta behov kan komma att förändras. Utvecklingen på detta område blir bland annat beroende av den allmänna jordbrukspolitik, som för närvarande håller på att planläggas. Denna politik kan även väntas omfatta åtgärder för att stödja en såväl inre som yttre rationalisering av jordbruksdriften. Vid sidan därav har man emellertid även att räkna med en fortskridande minskning av jordbrukets behov av arbetskraft genom mekanisering, införande av arbetsbesparande metoder o. s. v. Hur behovet av arbetskraft därigenom kommer att förändras är givetvis svårt att förutse. Att döma av den tidigare utvecklingen är emellertid en minskning av arbetsåtgången i jordbruket med 1 % per år eller något mera icke utesluten. En minskning med 2 % torde bl. a. med hänsyn till de befolkningspolitiska konsekvenserna få betraktas som ett ytterlighetsalternativ.¹

Tydligt är, att man även för skogsbrukets del har anledning räkna med en minskad åtgång av arbetskraft i framtiden. Den avverkade kvantiteten kan under de närmaste årtiondena icke väntas stiga utan kommer inom stora områden sannolikt att gå tillbaka. Samtidigt föreligga stora möjligheter att

¹ Jfr G. Ahlberg och I. Svernilson, a. a.

minska arbetsåtgången i skogsbruket genom en jämnare sysselsättning under olika årstider, en mekanisering av avverkningarna samt införande av rationella arbetsmetoder. Dessa besparingsmöjligheter torde väsentligt överstiga det ökade behovet av arbetskraft för skogsvårdande åtgärder. Även för skogsbrukets del synes det därför vara rimligt att som en preliminär hypotes räkna med en minskning av arbetsåtgången i en liknande takt som inom jordbruket.

Ett närmare studium av de mot olika rationaliseringsalternativ svarande utvecklingstendenserna i fråga om den svenska befolkningens fördelning på jord- och skogsbruk samt stadsnäringar har företagits i det ovan anförda arbetet angående den svenska arbetskraftsbalansen. Det är icke möjligt att här närmare ingå på de i denna undersökning framkomna resultaten. I detta sammanhang må endast i anslutning till *diagram 6* framhållas det, som i detta sammanhang är mest väsentligt, nämligen att man även vid en relativt snabb rationalisering av jord- och skogsbruket måste räkna med en betydande minskning av stegringstakten för tillgången på arbetskraft inom stadsnäringarna. Vid de rationaliseringsalternativ, som kunna antagas vara de mest sannolika, kommer stegringstakten för stadsnäringarnas befolkning under perioden 1940—60 i jämförelse med närmast föregående årtionden att nedgå till $1/3$ à $1/2$ för männen och till $1/4$ à $1/3$ för kvinnorna. Även vid en rationaliseringstakt, som kan betecknas som ett ytterlighetsalternativ, kommer tillväxten av stadsnäringarnas befolkning i fråga om kvinnor att väsentligt understiga och i fråga om männen endast obetydligt att överstiga hälften av tillväxten under 1930-talet.

Att räkna med en långsammare utveckling av stadsnäringarna av tekniska skäl eller emedan ökade varubehov på detta område icke skulle föreligga, kan samtidigt icke betecknas som realistiskt. Man har tvärtom anledning räkna med, att under de närmaste årtiondena en betydande spänning skall uppstå

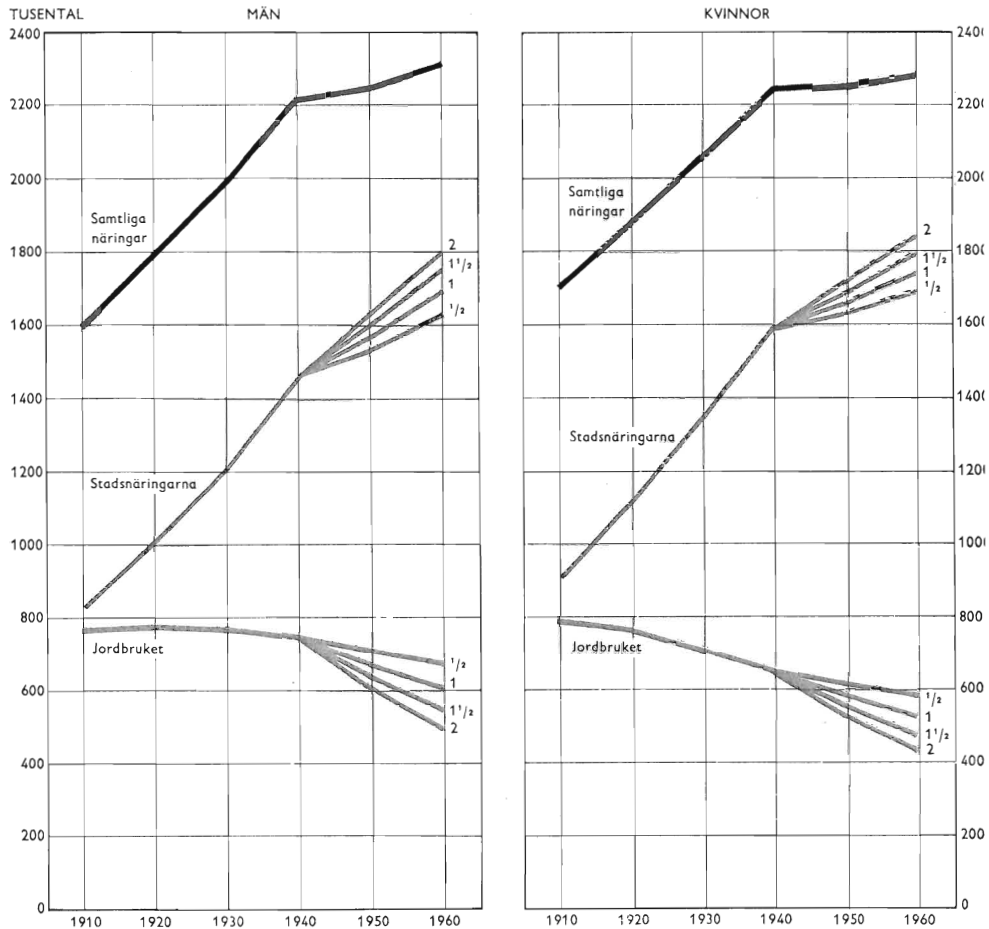

Diagram 6. Jordbrukets och stadsnäringarnas folkmängd i åldrarna 15–65 år, 1910–60. För åren efter 1940 har utvecklingen angivits genom fyra olika alternativ, innebärande en årlig minskning av jordbruksbefolkningen med $\frac{1}{2}$, 1, $1\frac{1}{2}$ och 2 %.

mellan stadsnäringarnas anspråk på arbetskraft och motsvarande tillgång. Risk synes föreligga, att denna spänning skall leda till en avfolkning av jord- och skogsbruket, som går snabbare än som svarar mot en lugn utveckling genom ett målmedvetet rationaliseringsarbete. Denna bakgrund för befolkningsutvecklingen i Norrland är viktig att hålla i minnet, då

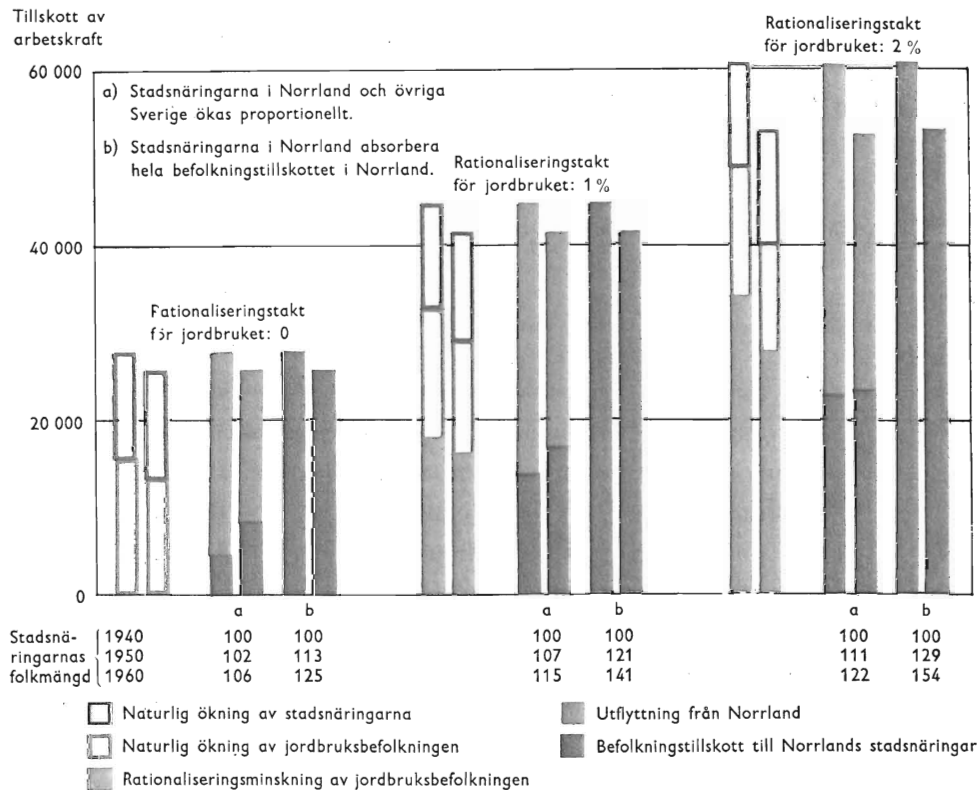
den synes utesluta varje tvivel om, att ett eventuellt befolkningsöverskott inom Norrland icke skulle kunna absorberas på stadsnäringarnas arbetsmarknad någonstans i Sverige, om blott förutsättningarna därför föreligga i fråga om arbetskraftens plats- och yrkesrörlighet. Därvid förutsättes givetvis, att den på full sysselsättning inriktade politiken framgångsrikt förverkligas.

V. Några grunddrag i Norrlands framtida arbetskraftsbalans

Beräkningar rörande förhållandet mellan tillgången på arbetskraft och dess sysselsättning inom jord- och skogsbruk samt stadsnäringar, motsvarande dem som ovan refererats för hela riket, kunna även utföras för Norrland och dess delar, varvid som restpost tillkommer flyttningar till och från andra delar av landet. Sådana beräkningar ha företagits på grundval av prognosen i bilagan sid. 65 och olika alternativ för balansen mellan *tillskotten* av arbetskraft och dess disposition för olika ändamål under de närmaste årtiondena och ha åskådliggjorts i diagram 7—11.

I *diagram 7* och *8* ha angivits de tillskott av män och kvinnor i produktiv ålder, som kunna beräknas bli disponibla i Norrland utanför jord- och skogsbruket vid en växlande rationaliseringstakt inom dessa. Med rationaliseringstakten, för vilken angivits alternativen 0, 1 och 2, har därvid avsetts den årliga procentuella minskningen av jord- och skogsbrukets totala behov av arbetskraft.

I första hand är det av intresse att fastslå, vilken expansion av stadsnäringarna i Norrland, som skulle vara möjlig, *om någon nettoutflyttning till övriga Sverige ej ägde rum*. Det framgår av diagrammen, som i detta avseende överensstämmer med *diagram 4*, att för *Norrland som helhet* under 1940- respektive 1950-talet genom den naturliga befolkningstillväxten uppstår ett tillskott av 25 å 30 000 män och lika många kvinnor per årtionde. Till detta tillskott bidrar såväl jordbrukets som

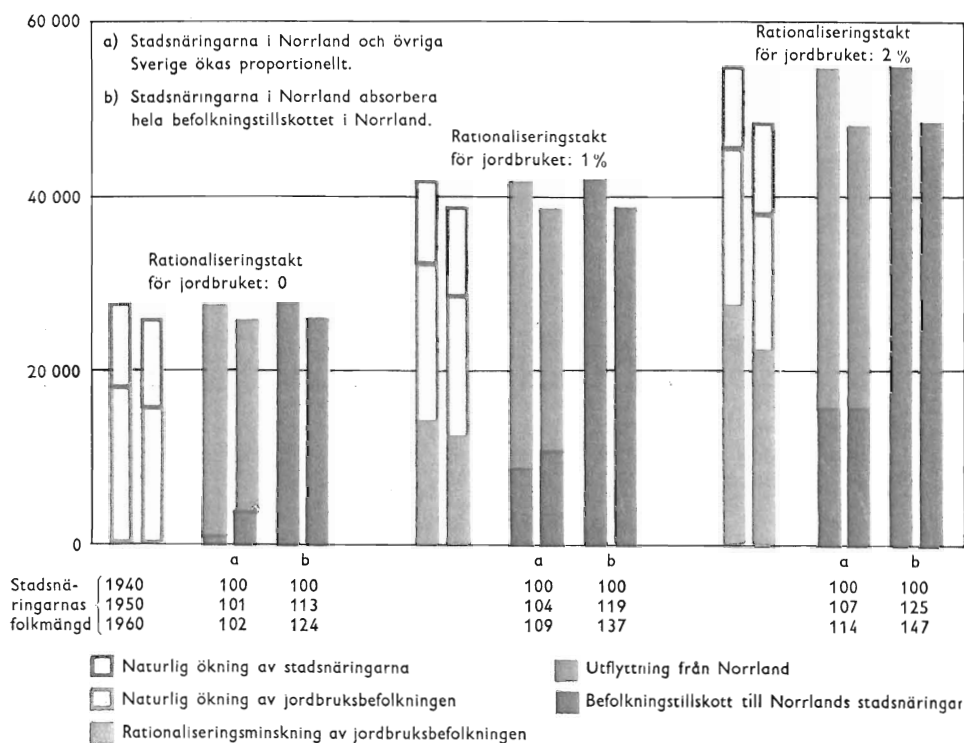

I varje stapelpar avser den vänstra delen 1940-talet, den högra 1950-talet.

Diagram 7. Arbetskraftsbalansen för Norrland 1940–1960. Män.

stadsnäringarnas naturliga befolkningstillväxt. Av särskilt intresse är, att stadsnäringarnas naturliga befolkningstillväxt inom Norrland icke mycket väsentligt understiger den, som framkommer inom jordbruket; detta trots stadsnäringarnas relativt begränsade roll inom näringslivet. Den sannolika förklaringen därtill torde vara de norrländska stadsnäringarnas nära kontakt med den omgivande landsbygden. Av diagrammen 7 och 8 (alternativ 0: b) framgår, att om detta befolkningstillskott skulle tillföras stadsnäringarna i Norrland, dessa skulle kunna expandera med omkring 25 % under perioden 1940–60. Vid en ökning av rationaliseringstakten till 2 % — vilket torde

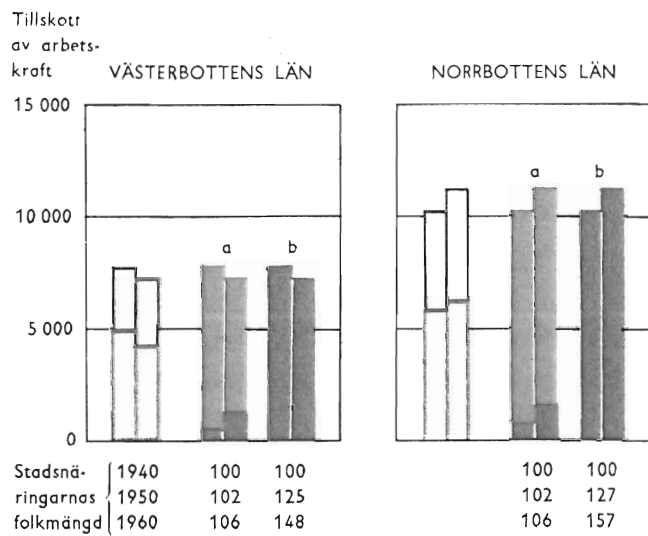
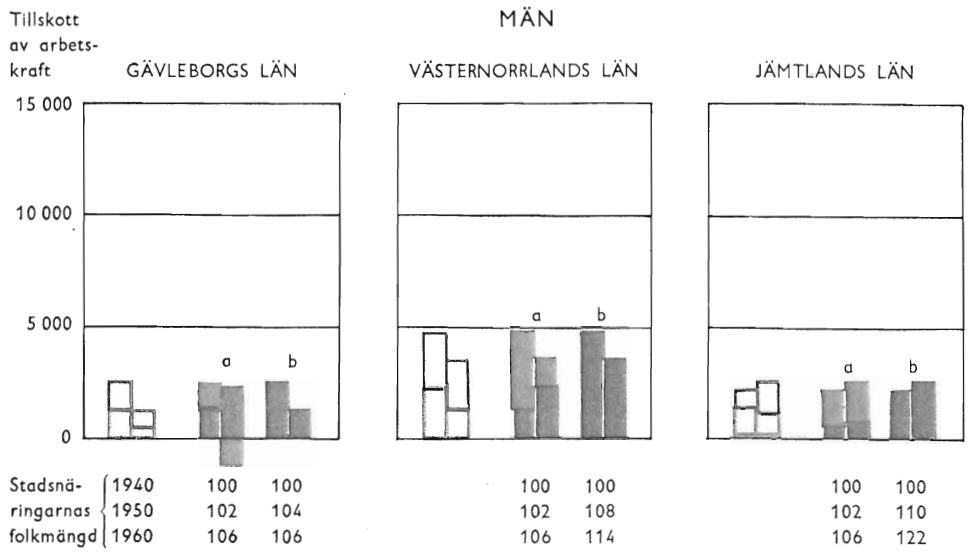
Tillskott av
arbetskraft

I varje stapel avser den vänstra delen 1940-talet, den högra 1950-talet.

Diagram 8. Arbetskraftsbalansen för Norrland 1940–1960. Kvinnor.

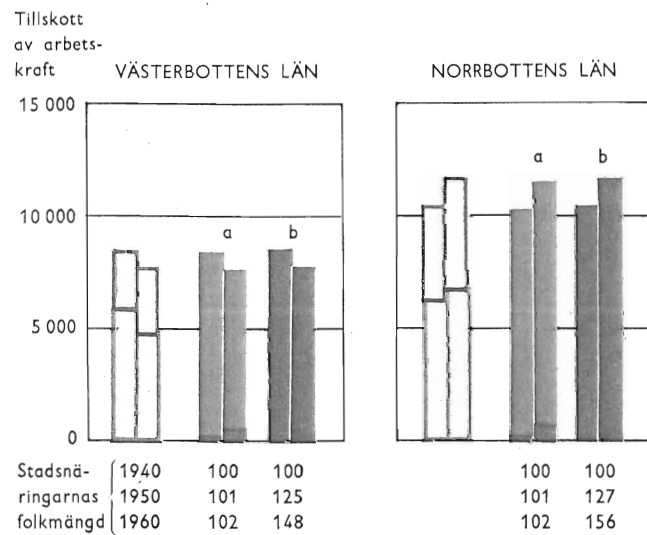
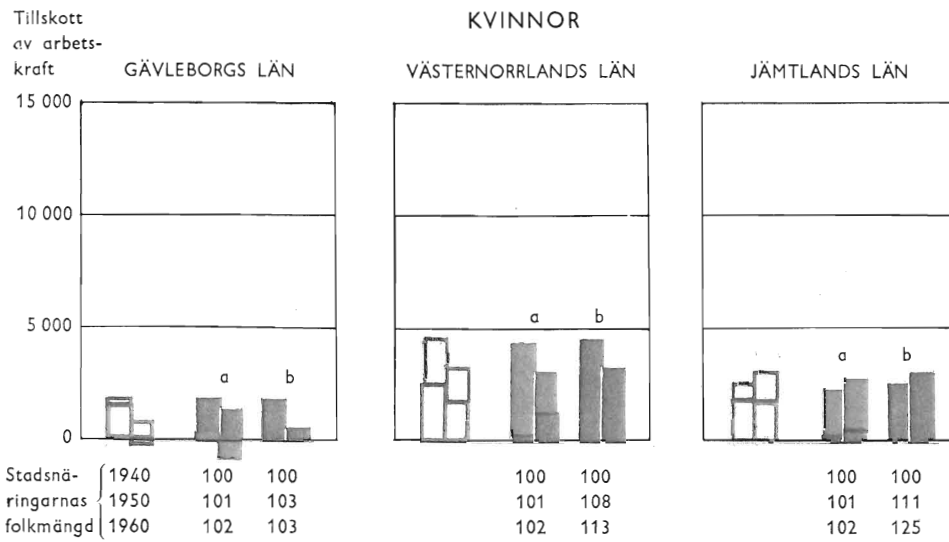
få betraktas som en yttersta gräns för rationaliseringsmöjligheterna inom jord- och skogsbruket — fördubblas det tillskott av folk i produktiv ålder, som blir disponibelt utanför jord- och skogsbrukets arbetsmarknad (alternativ 2). Detta tillskott motsvaras sålunda till ungefär hälften av den naturliga befolkningstillväxten och till andra hälften av en minskning av den i jord- och skogsbruket sysselsatta befolkningen. Om detta befolkningstillskott funne sysselsättning inom Norrlands stadsnäringar, skulle dessa under den nämnda 20-årsperioden kunna öka numerären på sin befolkning i produktiv ålder med omkring 50 % (alternativ 2: b). Den expansionstakt, som på

I varje stapelpar avser den vänstra delen 1940-talet, den högra 1950-talet.

Samma beteckningar som i diagram 7 och 8.

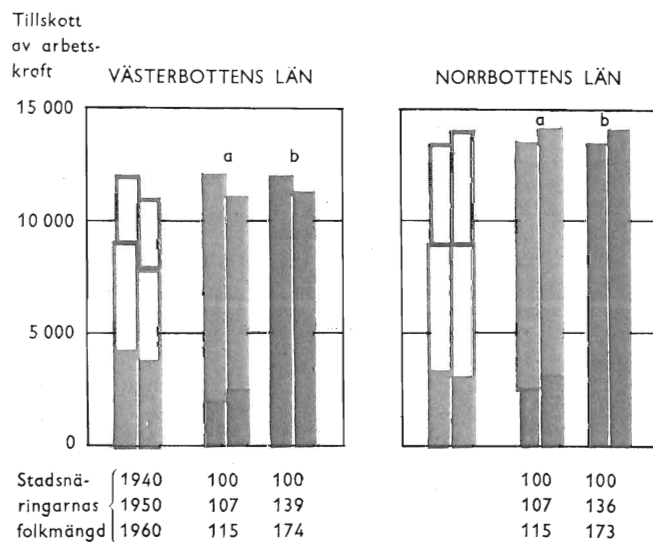
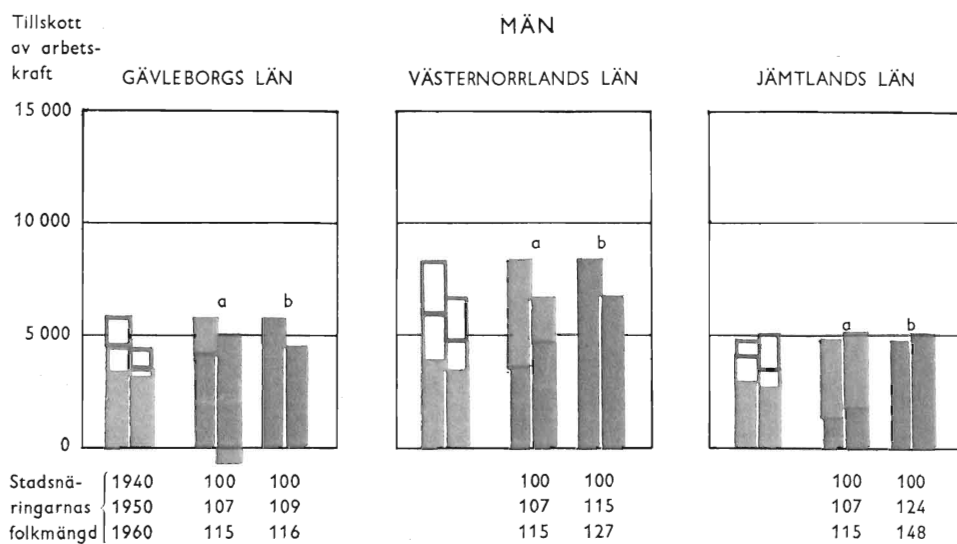
Diagram 9. Arbetskraftsbalansen för de norrländska länen

I varje stapelpar avser den vänstra delen 1940-talet, den högra 1950-talet.

Samma beteckningar som i diagram 7 och 8.

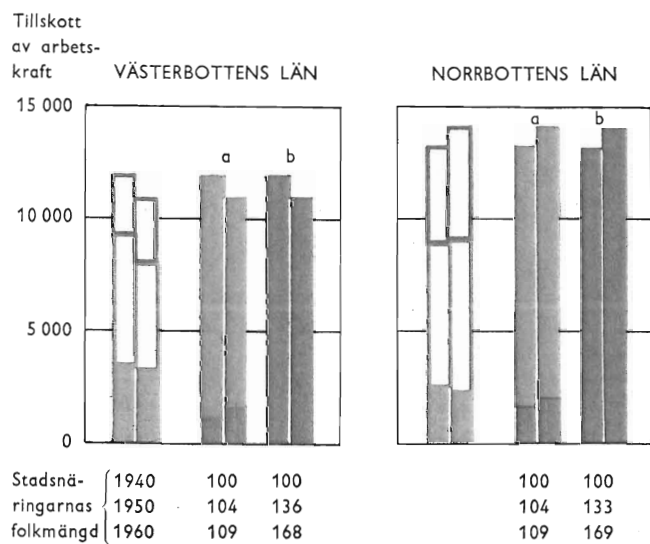
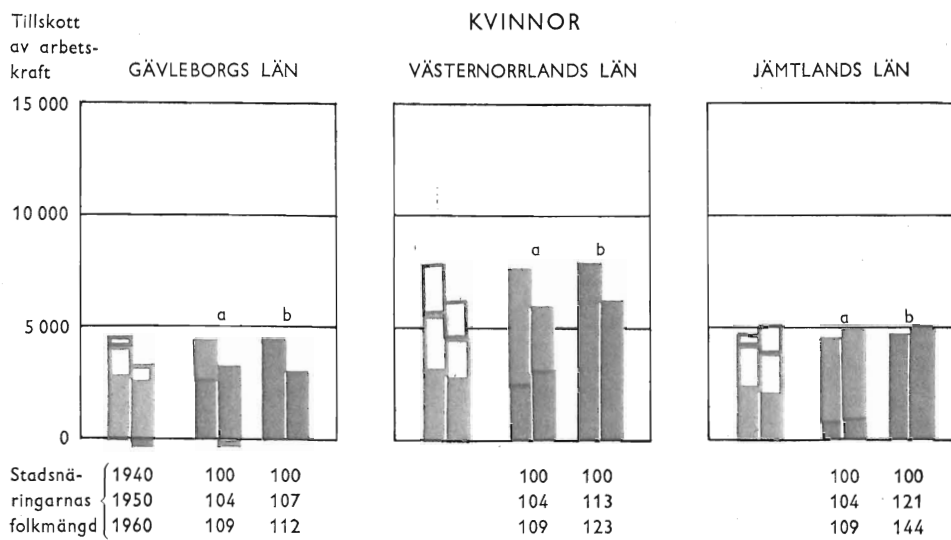
1940–1960. Rationaliseringstakt för jordbruket = 0.

I varje stapelpar avser den vänstra delen 1940-talet, den högra 1950-talet.

Samma beteckningar som i diagram 7 och 8.

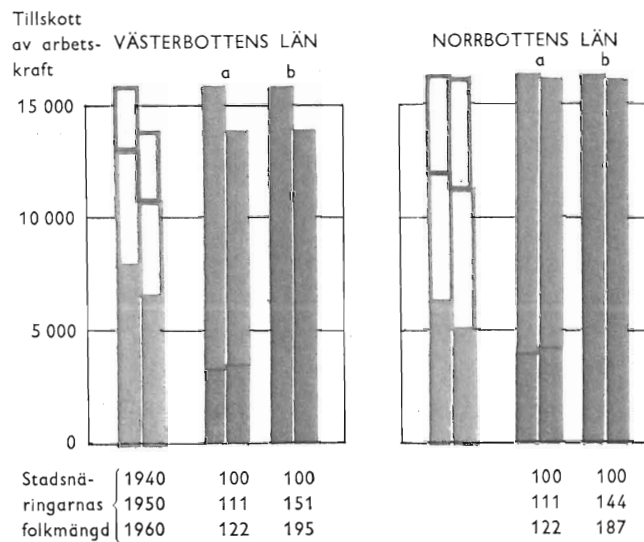
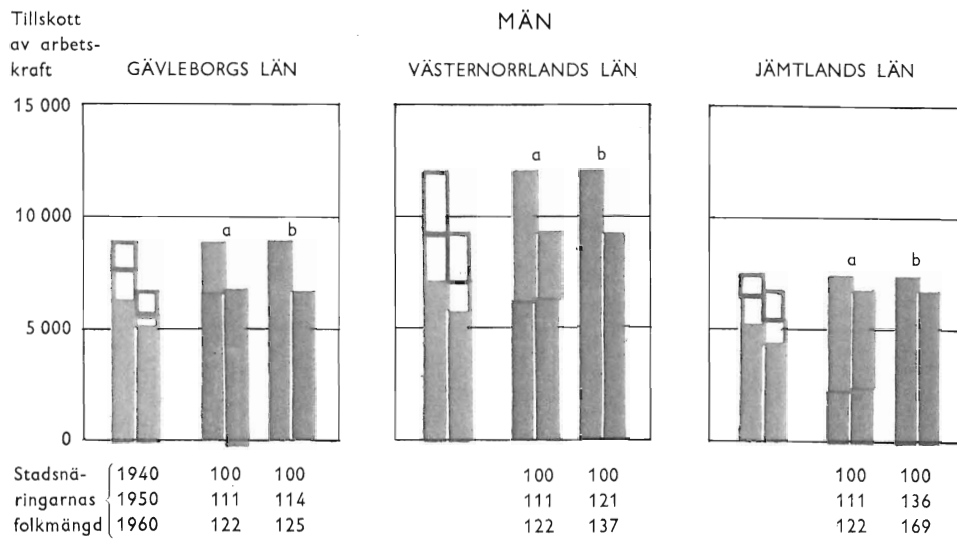
Diagram 10. Arbetskraftsbalansen för de norrländska länen

I varje stapelpar avser den vänstra delen 1940-talet, den högra 1950-talet.

Samma beteckningar som i diagram 7 och 8.

1940-1960. Rationaliseringstakt för jordbruket = 1 %.

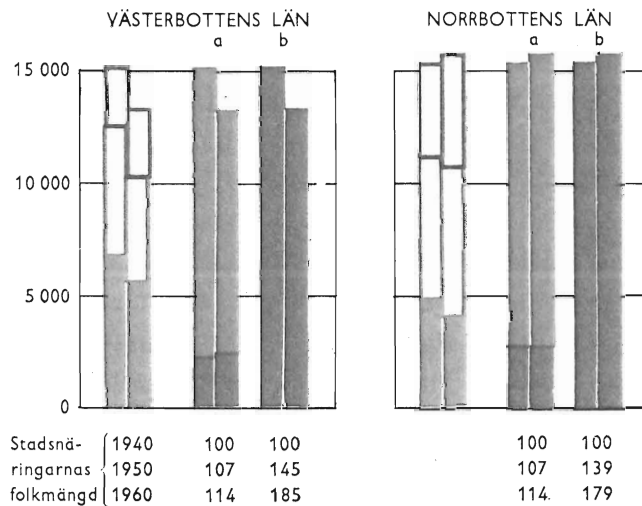
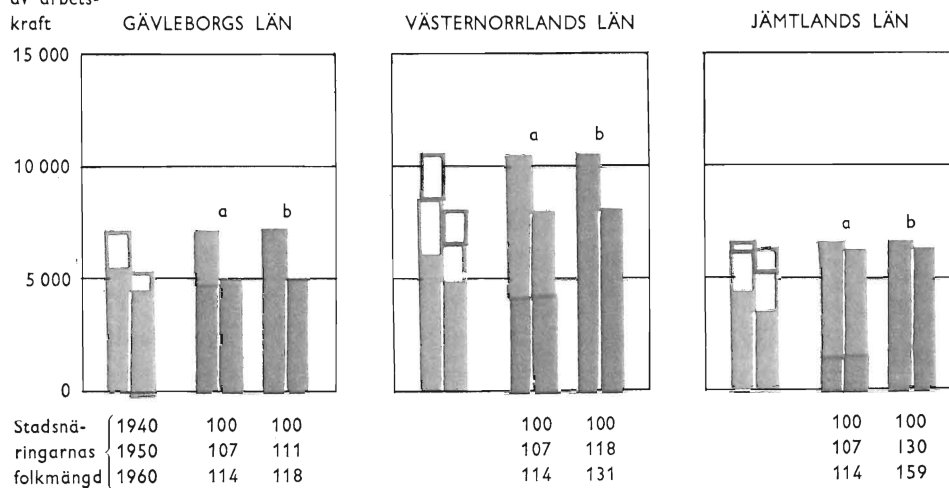
I varje stapel par avser den vänstra delen 1940-talet, den högra 1950-talet.

Samma beteckningar som i diagram 7 och 8.

Diagram 11. Arbetskraftsbalansen för de norrländska länen

Tillskott
av arbets-
kraft

KVINNOR

I varje stapelpar avser den vänstra delen 1940-talet, den högra 1950-talet.

Samma beteckningar som i diagram 7 och 8.

1940-1960. Rationaliseringstakt för jordbruket = 2 %.

detta sätt maximalt skulle kunna uppnås, skulle väsentligt överstiga tillväxten av stadsnäringarna i Norrland under den gångna ovan behandlade 30-årsperioden. Ungefär samma expansionstakt som då skulle kunna uppnås vid en mera »normal» rationaliseringstakt för jord- och skogsbruket av 1 % (alternativ 1: b).

Den jämförelse av motsvarande beräkningar för Norrlands olika län, som företagits i *diagram 9—11*, visar emellertid — liksom de tidigare framlagda totala befolkningsprognoserna — betydande lokala skillnader. För *de båda sydligaste länen* blir rationaliseringstakten inom jordbruket av mera utslagsgivande betydelse för tillgången på arbetskraft inom stadsnäringarna än i de båda nordligaste länen, där oavsett rationaliseringstakten den naturliga befolkningstillväxten är av dominerande betydelse. Även vid en rationaliseringstakt av 2 %, som här räknats som maximal, skulle befolkningstillskottet i Gävleborgs och Västernorrlands län, om det överfördes till stadsnäringarna inom samma län, icke räcka till en snabbare expansionstakt för dessa läns stadsnäringar under 20-årsperioden 1940—60 än med drygt 1/5 respektive 1/3 (*diagram 11: alt. b*). Denna stegringstakt understiger något den, som uppnåddes i dessa län under den gångna 30-årsperioden (jfr *tab. 3*). Vid en mera sannolik rationaliseringstakt av 1 % stannar tillväxten vid omkring 15 respektive 25 % (*diagram 10: alt. b*). Under denna förutsättning bli sålunda de nämnda länen beroende av invandring från annat håll, om stadsnäringarnas expansion skall kunna fullföljas i samma takt som tidigare.

Inom *de båda nordligaste länen* förefalla möjligheterna till besparing av arbetskraft inom jord- och skogsbruket att vara större än söderut. Dels torde jordbrukstekniken här på många håll icke vara så långt utvecklad, dels torde åtgärder i syfte att åstadkomma en sammanslagning av mindre brukningsdelar här kunna få en större omfattning än inom andra län, dels får man räkna med en starkare minskning av virkesfång-

sten under de närmaste årtiondena än i de sydligare länen. Då samtidigt den naturliga befolkningstillväxten är större, och stadsnäringarna å andra sidan äro av mindre omfattning inom dessa län, skulle i fråga om tillgången på arbetskraft möjligheter uppstå till en mycket snabb expansion av stadsnäringarna, om befolkningstillskottet skulle kvarstanna inom respektive län. Vid en rationaliseringstakt av 2 % skulle sysselsättningen inom stadsnäringarna i det närmaste kunna fördubblas inom en 20-årsperiod (diagram 11: alt. b) — en utveckling, som i snabbhet väsentligt skulle överstiga den, som kunnat iakttagas under de senaste årtiondena. Motsvarande ökning var då av storleksordningen $\frac{3}{4}$ respektive $\frac{1}{2}$ per 20-årsperiod.

I här berörda avseenden intar *Jämtlands län* ett medelläge i förhållande till de omgivande norrländska länen.

Följderna för stadsnäringarna av en utebliven rationalisering av jord- och skogsbruket belyses för olika län av diagram 9, alternativ b. Inom Gävleborgs, Västernorrlands och Jämtlands län skulle expansionsmöjligheterna vara mycket begränsade, om icke en invandring från andra län komme till stånd. Däremot skulle stadsnäringarna inom Västerbottens och Norrbottens län även vid denna »pessimistiska» förutsättning kunna expandera med omkring 50 %.

Med utgångspunkt från dessa prognoser förefaller det rimligt att räkna med, att — även om någon nettoutvandring från Norrland till övriga Sverige icke kommer till stånd — en utflyttning i varje fall kommer att ske från de båda nordligaste länen för att tillfredsställa de tre sydligare länens expansionsbehov. Vid en rationaliseringstakt inom jordbruket av 2 % i de båda nordligaste länen och 1 % i övriga län skulle en utjämning av stadsnäringarnas expansion inom Norrland förutsätta en utvandring från de båda nordligaste länen av omkring 30.000 personer per årtionde, vilka i främsta rummet skulle tillföras Västernorrlands och Gävleborgs län.

Vid en diskussion med utgångspunkt från de framlagda alter-

nativen kan man emellertid icke bortse ifrån, att, såsom ovan påpekats, befolkningstillväxten inom övriga Sverige för de produktiva åldrarna i det närmaste upphör under de närmaste femton åren. Tillväxten av stadsnäringarna blir väsentligt långsammare än tidigare även vid en snabb rationaliseringstakt för jord- och skogsbruk. Däremot finns det icke anledning räkna med en motsvarande begränsning av näringslivets expansionsmöjlighet i mellersta och södra Sverige. Dessa områden komma därför sannolikt att utöva en stark dragningskraft på de befolkningstillskott, som bli disponibla i Norrland. Denna dragningskraft kan antingen utövas av stadsnäringarna, som direkt fylla sitt behov av folk genom rekrytering från Norrland, eller också kan en »avfolkning» till stadsnäringarnas förmån komma att inträda på den mellan- och sydsvenska landsbygden, och detta vakuum kan framkalla en utflyttning från Norrland. I ett särskilt alternativ, i diagrammen betecknat som *alternativ a*, har en kalkyl genomförts för en av de många utvecklingsmöjligheter, som därvid skulle kunna förverkligas. Följande antaganden ha därvid gjorts:

- a) jord- och skogsbruket rationaliseras i samma takt i Norrland som i övriga Sverige;
- b) det för stadsnäringarna disponibla befolkningstillskottet fördelas så genom *utflyttning från Norrland*, att *stadsnäringarnas expansion sker i samma takt över hela landet*.

Enligt detta alternativ skulle tillväxten av stadsnäringarna i Norrland såväl som i södra Sverige begränsas till 10 à 15 % vid »normal» rationaliseringstakt för jordbruket (med 1 % per år) och stiga till 15 à 20 % vid »maximal» rationaliseringstakt (2 % per år); de angivna stegringstalen hänföra sig till 20-årsperioden 1940—60. Norrlands befolkningsförlust genom utflyttning i eller under produktiv ålder skulle samtidigt stiga till omkring 60.000 personer per 10-årsperiod. Utflyttningen skulle sålunda bli icke oväsentligt större än under de senaste årtiondena.

Det ligger emellertid nära till hands att vid uppställandet av

olika alternativ även taga hänsyn till det förhållandet, att stadsnäringsarna i Norrland äro »underrepresenterade», d. v. s. att industrialiseringen och »urbaniseringen» icke framskridit så långt som i andra delar av landet. Man skulle sålunda kunna fråga sig, vilken tillväxt, som skulle komma till stånd av stadsnäringsarna i Norrland, om denna underrepresentation utjämnades i viss grad. Beräkningar, som genomförts enligt denna tankegång, visa, att även om man endast antog, att skillnaderna i angivet avseende mellan Norrland och övriga Sverige utjämnades till hälften fram till år 1960, skulle det befolknings-tillskott, som blir disponibelt i Norrland för sysselsättning utanför jord- och skogsbruket, icke räcka till för stadsnäringsarnas behov ens vid en mycket snabb rationalisering av jord- och skogsbruket.

VI. Sammanfattning

Undersökningens uppläggning. Avsikten med den framlagda undersökningen har varit att klargöra några grunddrag av Norrlands sysselsättningsproblem. Därvid har ett försök gjorts att ur befolkningspolitiska och näringsekonomiska synpunkter sammanställa en arbetskraftsbalans för Norrland. Detta har skett i form av en tillbakablick på perioden 1910—1940. Beträffande den framtida utvecklingen har endast angivits vissa befolkningspolitiska utgångspunkter för en mera ingående diskussion. En mera fullständig undersökning av de framtida sysselsättningsmöjligheterna har sålunda uppskjutits i avvaktan på resultatet av nu pågående utredningar.

Befolkningens rörlighet (sid. 8—13). Genom ett flertal undersökningar har konstaterats, att rörligheten hos befolkningen i Norrland, särskilt i de nordligare länen, är betydligt mindre än inom riket i övrigt. Skillnaden är så stor, att den icke mer än delvis torde kunna förklaras av storleken på de jämförda områdena (län, kommuner och »distrikt»). Graden av rörlighet kan sannolikt icke snabbt förändras och den naturliga utvecklingen av Norrlands befolkning blir därför en viktig faktor i det norrländska sysselsättningsproblemet.

Utvecklingen av den produktiva befolkningen i Norrland 1910—1940 (sid. 17—18). Trots en stor utflyttning till övriga Sverige har den produktiva befolkningen i Norrland under de senaste årtiondena växt lika snabbt som i övriga Sverige. Norrland har

behållit en oförändrad andel av landets produktiva befolkning. Tillväxten av den produktiva befolkningen i Västerbottens och Norrbottens län har varit väsentligt snabbare än inom Norrland i övrigt.

Jord- och skogsbruksbefolkningen i Norrland 1910—1940 (sid. 19—24). Medan denna del av befolkningen gått tillbaka i övriga Sverige, har den inom Norrland icke minskats utan tvärtom, särskilt vad gäller männen, sannolikt icke oväsentligt ökats. Tillväxten har varit betydande i de båda nordligaste länen. Denna utvecklingstendens förklaras delvis av skogsbrukets större betydelse och utveckling i Norrland. Förbrukningen av timmer har visserligen stått stilla, men åtgången av massaved har samtidigt flerdubblats. Ökningen av virkesfångsten fortsatte under mellankrigsåren, ehuru i långsammare takt än tidigare. Särskilt framträdande var stegringen i Norrbottens och Västerbottens län. Huruvida denna utveckling av skogsbruket bildar en tillräcklig förklaring till befolkningstillväxten, är svårt att bedöma. Möjligen har det uppstått en viss överbefolkning av jordbruket, särskilt i de nordligare länen.

Stadsnäringarnas produktiva befolkning i Norrland (s. 24—34) har 1910—1940 stigit i det närmaste lika snabbt som i övriga Sverige. Stegringen är störst i de tre nordligare länen, där den väsentligt överstiger riksmedeltalet. I Gävleborgs och Väster-norrlands län är ökningen betydligt mindre. Vad gäller fördelningen av befolkningen på olika stadsnäringar, föreligger en betydande skillnad mellan Norrland och övriga Sverige. Av den produktiva befolkningen har i Norrland endast en individ på 25 inregistrerats som arbetare i egentlig industri, medan motsvarande proportion för övriga Sverige är en på 5. Norrlands relativa industrialiseringsgrad har även gått tillbaka. Detta gäller dock icke om skogsindustrien frånräknas, men industrialiseringsgraden framstår i sådant fall endast som hälften så hög som i övriga riket.

Andra stadsnäringar än fabriksindustrien måste ha dragit

till sig den betydande ökningen av stadsnäringarnas produktiva befolkning, nämligen främst småindustri och hantverk, byggnads- och anläggningsverksamhet, handel samt allmän tjänst och fria yrken. Norrlands andel av byggnads- och anläggningsverksamheten, såväl vad gäller kommunikationer samt kraftverk och industrianläggningar, har varit relativt stor. En väsentlig betydelse för stadsnäringarnas utveckling får även tillskrivas förändringarna inom skogsbruket med dess ökade avverkningar och höjda löner. På basis av utvecklingen inom dessa näringsgrenar samt däremot svarande höjning av inkomster och levnadsstandard har en expansion av handel, samfärdsel, hantverk och fria yrken kommit till stånd. Den snabba förbättringen av kommunikationerna har sannolikt även befrämjat en senkommen övergång till längre driven byteshushållning med ökade anspråk på transportmedel och distributionsapparat.

Den nuvarande sysselsättningen i Norrland (sid. 35—39). Av en jämförelse med den svenska »landsorten» i övrigt framgår, att annan industri än gruvor och skogsindustri är underrepresenterad i Norrland. Byggnadsverksamhet, handel och samfärdsel samt allmän tjänst och fria yrken äro »normalt» representerade, medan jordbruk och skogsbruk liksom gruvor och skogsindustri äro starkt överrepresenterade. Samfärdseln är naturligt nog även relativt starkt representerad i Norrland.

Den framtida befolkningsutvecklingen i Norrland (sid. 40—59). Medan den produktiva befolkningen i övriga Sverige efter 1930-talet upphör att växa, fortsätter den naturliga befolkningstillväxten i Norrland i endast obetydligt minskad takt. Skillnaden mellan olika län i Norrland är mycket betydande med en långsammare tillväxt än tidigare i de sydligaste länen och en snabbare i Norrbottens län.

Utvecklingen av näringslivet i Norrland liksom inom riket i övrigt blir i framtiden starkt beroende av den takt, i vilken jordbruket rationaliseras. För hela riket kan konstateras, att

vid rimliga antaganden tillväxten av den produktiva befolkningen inom stadsnäringarna kommer att gå ned till 1/3 à 1/2 för männen och 1/4 à 1/3 för kvinnorna, i jämförelse med de senast gångna årtiondena.

Motsvarande beräkningar för Norrland visa, att vid en rationalisering av jord- och skogsbruket det befolkningstillskott, som blir disponibelt utanför dessa näringsgrenar, *maximalt* kommer att uppgå till omkring 100.000 personer per årtionde. Om denna befolkning kvarstannar i Norrland, skulle sysselsättningen i dess stadsnäringar ökas med omkring 50 % mellan åren 1940 och 1960. Vid en mera »normal» rationaliseringstakt för jord- och skogsbruk stannar tillväxten av stadsnäringarna vid omkring 40 %. Antar man att rationaliseringen sker i samma takt inom hela landets jord- och skogsbruk och att en utflyttning från Norrland kommer till stånd, som utjämnar tillväxten av stadsnäringarna i olika delar av landet, kommer sysselsättningen inom Norrlands stadsnäringar endast att ökas med 10 à 20 %. Utflyttningen från Norrland i eller under produktiv ålder skulle då stiga till omkring 60.000 personer per 10-årsperiod och sålunda bli större än under årtiondena före kriget.

Förutsättningarna för stadsnäringarnas utveckling växla dock mellan de olika länen. I de båda nordligaste skulle en snabb rationalisering av jordbruket i det närmaste möjliggöra en fördubbling av sysselsättningen i stadsnäringarna från år 1940 fram till år 1960, om befolkningen stannar kvar inom det län, där den är bosatt. I Gävleborgs och Västernorrlands län, där jord- och skogsbrukets rationaliseringsmöjligheter torde vara mera begränsade, skulle det naturliga befolkningstillskottet i förening med en »normal» rationalisering endast möjliggöra en stegring av sysselsättningen i stadsnäringarna med högst 1/4 fram till år 1960.

Om behovet av arbetskraft inom jord- och skogsbruk icke minskas, bli expansionsmöjligheterna för stadsnäringarna i de sydligaste länen i huvudsak beroende av inflyttning från andra

län. I de båda nordligaste länen kan däremot stadsnäringarnas produktiva befolkning ökas med omkring 50 % fram till år 1960 på basis av det egna folkmaterialet, vilket dock är långsammare än under de senaste årtiondena.

Den arbetsföra befolkningen i Norrland och dess fördelning på jordbruk och stadsnäringar

De nedan angivna tabellerna avse Norrlands folkmängd i åldrarna 15—65 år under perioden 1910—60. Redovisning har gjorts länsvis med fördelning på jordbruk och stadsnäringar. Till jämförelse ha anförts motsvarande siffror för övriga Sverige samt för riket som helhet. Till jordbruksbefolkningen har räknats landsbygdsbefolkningen inom jordbruk med binäringar inklusive de under husligt arbete inom jordbruket redovisade. Beträffande den så avgränsade jordbruksbefolkningen föreligga för år 1940 utförliga åldersfördelningar länsvis, vilka hämtats från en specialbearbetning av nämnda års folkräkningsmaterial (jfr SOU 1944: 65, sid. 93).

Den hittillsvarande utvecklingen.

Till utgångspunkt har tagits en tidigare inom Industriens utredningsinstitut verkställd undersökning avseende hela rikets jordbruksbefolkning i åldrarna 15—65 år. I denna ingår emellertid även städernas jordbruksbefolkning (trädgårdsmästare m. fl.) samt en viss (utproportionerad) andel av gruppen ospecificerad verksamhet. Siffrorna för åren 1910—30 ha därför här omräknats så, att de motsvara den ovan gjorda avgränsningen av jordbruksbefolkningen. Av flera skäl kunna de emellertid endast betraktas som approximativa, men felmarginalen torde ej uppgå till mer än en eller annan procent.

Då någon regional fördelning av jordbruksbefolkningen efter ålder icke redovisas i folkräkningarna, är det icke möjligt att direkt beräkna den arbetsföra jordbruksbefolkningens fördelning på de olika länen. Den här använda metoden synes emellertid ge ganska tillfredsställande resultat. Den grundar sig på den vuxna jordbruksbefolkningens procentuella fördelning på olika län, och det har antagits, att samma relativa fördelning är giltig även för befolkningen i åldrarna 15—65 år. Antagandets rimlighet bestyrkes av det förhållandet, att procenttalen i stort sett bli desamma, antingen man medräknar f. d. yrkesutövare eller icke. Vid prövning av metoden på 1940 års befolkning visar det sig dessutom, att de beräknade siffrorna avvika från de faktiska med belopp, som för hela Norrland endast uppgå till något mer än 2 % och för de enskilda länen i enstaka fall till c:a 4 %. I allmänhet ger metoden för låga värden, vilket innebär, att jordbruksbefolkningens ökning 1930—40 enligt tabellerna ter sig något större än i verkligheten. För den manliga jordbruksbefolkningen i hela Norrland erhålles exempelvis enligt tabellen en ökning med 18 000 personer, medan den verkliga möjligen stannar vid omkring 14 000.

**Den arbetsföra manliga befolkningen i norrlandslänen samt övriga Sverige
1910—60. 1000-tal.**

		Befolkning i åldrarna 15-65 år					Befolkning i åldrarna 15-65 år		
		I allt	Därav inom				I allt	Därav inom	
			jordbruk	stadsnär.				jordbruk	stadsnär.
Gävleborgs län	1910	73,5	30	44	Norrbottnens län	1910	45,9	25	21
	20	81,2	33	48		20	54,6	27	28
	30	90,5	34	56		30	62,5	29	34
	40	96,9	35,0	61,9		40	71,8	34,2	37,6
	50	99,3	36,2	63,1		50	82,0	40,0	42,0
	60	100,7	36,6	64,1		60	93,1	46,0	47,1
Västernorrlands län	1910	72,8	36	37	Hela Norrland	1910	273,8	148	126
	20	79,5	35	44		20	310,9	156	155
	30	89,5	35	54		30	349,9	163	187
	40	96,3	38,7	57,6		40	390,2	181,2	209,0
	50	101,2	40,9	60,3		50	417,6	196,5	221,1
	60	104,6	42,2	62,4		60	443,3	209,4	233,9
Jämtlands län	1910	35,3	24	11	Övriga Sverige	1910	1327,9	587	741
	20	41,0	26	15		20	1485,5	584	901
	30	42,9	27	16		30	1640,5	564	1076
	40	49,3	28,8	20,5		40	1832,3	524,0	1308,3
	50	51,4	30,0	21,4		50	1838,4	535,1	1303,3
	60	53,9	31,0	22,9		60	1873,6	534,0	1339,6
Västerbottnens län	1910	46,3	33	13	Hela riket	1910	1601,7	735	867
	20	54,6	35	20		20	1796,4	740	1056
	30	64,5	38	27		30	1990,4	727	1263
	40	75,9	44,5	31,4		40	2222,5	705,2	1517,3
	50	83,7	49,4	34,3		50	2256,0	731,6	1524,4
	60	91,0	53,6	37,4		60	2316,9	743,4	1573,5

Den framtida utvecklingen.

Prognosen, som utsträckt till åren 1950 och 1960, bygger på antagandet, att inga flyttningar äga rum efter år 1940, vare sig mellan länen eller mellan de båda näringshuvudgrupperna. Till grund för dödlighetsberäkningarna har genomgående lagts riksdödligheten under perioden 1936—40. Någon hänsyn har alltså icke tagits till de regionala och temporala olikheterna i dödligheten, men denna förenkling har endast ringa inverkan på resultaten, enär avgången genom dödlighet i åldrarna under 65 år över huvud taget är jämförelsevis obetydlig.

Till utgångspunkt för prognosen ha tagits de ovannämnda ålders-

Den arbetsföra kvinnliga befolkningen i norrlandslänen samt övriga Sverige 1910—60. 1000-tal.

		Befolkning i åldrarna 15-65 år					Befolkning i åldrarna 15-65 år		
		I allt	Därav inom				I allt	Därav inom	
			jordbruk	stadsnär.				jordbruk	stadsnär.
Gävleborgs län	1910	75,6	29	47	Norrbottnens län	1910	43,3	24	19
	20	82,3	28	54		20	51,7	25	27
	30	90,5	30	60		30	59,1	26	33
	40	94,9	29,5	65,4		40	66,6	27,0	39,6
	50	96,6	31,1	65,5		50	77,1	33,3	43,8
	60	97,2	31,8	65,4		60	88,8	40,1	48,7
Västernorrlands län	1910	74,1	34	40	Hela Norrland	1910	272,1	140	132
	20	80,0	34	46		20	305,6	145	161
	30	88,2	32	56		30	339,3	146	193
	40	93,1	32,9	60,2		40	369,3	148,8	220,5
	50	97,7	35,4	62,3		50	397,1	167,0	230,1
	60	100,9	37,1	63,8		60	423,3	182,7	240,6
Jämtlands län	1910	33,8	22	12	Övriga Sverige	1910	1431,4	591	841
	20	39,2	24	15		20	1577,0	559	1018
	30	41,0	23	18		30	1721,1	510	1211
	40	44,8	22,8	22,0		40	1879,2	449,0	1430,2
	50	47,3	24,8	22,5		50	1861,4	466,6	1394,8
	60	50,3	26,6	23,7		60	1865,2	470,1	1395,1
Västerbottnens län	1910	45,3	31	14	Hela riket	1910	1703,5	731	973
	20	52,4	34	19		20	1882,6	704	1179
	30	60,5	35	26		30	2060,4	656	1404
	40	69,9	36,6	33,3		40	2248,5	597,8	1650,7
	50	78,4	42,4	36,0		50	2258,5	633,6	1624,9
	60	86,1	47,1	39,0		60	2288,5	652,8	1635,7

fördelningarna för år 1940. För beräkning av 1960 års folkmängd i de arbetsföra åldrarna erfordras emellertid därjämte uppgift om antalet födda under perioden 1941—45. Då prognosen upprättades, förelågo endast totalsiffror för varje län t. o. m. år 1944. Sistnämnda års födelsesiffror antogs giltiga även för år 1945; senare framkomna siffror visa, att detta antagande står i god överensstämmelse med verkligheten.

Större osäkerhet vidlåder uppskattningen av födelsernas fördelning på jordbruk och stadsnäringar. För hela rikets jordbruk har antalet födda under perioden 1941—45 beräknats till cirka 174 000.

Fördelningen av detta antal på de olika länen har gjorts med hänsyn till bland annat de lokala fruktsamhetsförhållandena på landsbygden under åren 1936—40. Dessa uppskattningar måste visserligen betecknas som osäkra, men för gruppen 15—65 år som helhet är felmarginalen likväl relativt obetydlig.

Gösta Ahlberg.